

BOLGÁR DÁNIEL

Nagy volt-e a jövedelmi egyenlőtlenség Magyarországon a két világháború között?

Kritikai statisztika

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.4.2>

„Milyen roppant akarat, mennyi – a lángelméjűség határán járó – ravaszság kell ahhoz, hogy egy fiatalember, aki a 2×2, sőt 1×1 törvényeit sem ismeri – és ezt műveivel nyilvánosan bizonyítja – közgazdasági tekintély és politikai próféta legyen, akire hivatkoznak és esküsznek. [...] A gyanútlan olvasó pedig elragadtatva olvassa Matolcsy [Mátyás] statisztikai álmoskönyveit és ismét nem kutatja, min alapszanak Matolcsy elképzelései.”

K. HAVAS Géza: Próféták iskolája avagy a Matolcsy-rejtély. *Szép Szó*, 1938/26. 55–56.

„Én hétfőn szalonnát és kenyeret ettem reggelre. Délre pedig kenyeret. Én naponta háromszor szoktam enni. Kedden reggel szalonnát és kenyeret, délre kenyeret, estére tésztalevest ettem. Szerdán reggel kenyeret, délre kenyeret, estére kumpris tésztát ettem. Csütörtökön reggel kenyeret, délre húslevest, estére kenyeret ettem. Pénteken reggel kenyeret, délre bablevest, estére kenyeret ettem. Szombaton kenyeret, délre tésztalevest, estére kenyeret ettem. Vasárnap szalonnát, kenyeret, délre húslevest, estére kenyeret ettem.”¹

Az idézet Szabó Zoltán 1936-ban kiadott szociográfiájából, *A tardi helyzet*ből való. Szabó a tardi elemi iskola tanulóival összeíratta évszakonként, mit ettek a héten.² Amit citáltam, egy négyholdas gazda tizenegy éves lányának a közlése.

¹ SZABÓ Zoltán: *A tardi helyzet*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1936. 71.

² Uo. 49.

Nem tudom, drámáinak érzékeli-e az olvasó a lány vallomását. Mindenesetre szeretném, ha annak érezné. Ugyanis annak idején, még hallgató koromban az ELTE-n az oktató rendkívül drámaian olvasta fel nekem egy Horthy-korszakról szóló szemináriumon, hogy érzékeltesse, mekkora volt a szegénység az akkori Magyarországon. Máiig a fülemben cseng, ahogy azt mondja: kenyeret, kenyeret, kenyeret.

Igen ám, de mindenki kenyeret evett Tardon? Senki sem ette magát degeszre? Ha lapozgatni kezdjük *A tardi helyzetet*, hamar találunk olyan gyereket a nagyobb gazdák ivadékai között, akinek a diétája inkább a rajzfilmbeli Frakkéra hasonlít: kolbászt evett kolbással. Egy huszonöt holdas gazda fia azt vallotta: „Hétfőn reggel ettem szalonnát és kenyeret. Délben disznóhús levest. Este ettem tejet. Kedden reggel kolbászt és kenyeret. Délben krumplilevest. Este tepertyős galuskát. Szerdán reggel szalonnát és kenyeret. Délben sültszalonnát és kolbászt. Este tejet és kenyeret. Csütörtökön reggel szalonnát és kenyeret. Délben szőlőt. Este disznóhús levest. Pénteken reggel kávé. Délben bablevest és tésztát. Este kenyeret. Szombaton reggel szalonnát és kenyeret. Délben sajtot és szőlőt. Este keménymagos levest. Vasárnap reggel szalonnát és kenyeret. Délben marhahús levest. Este kolbászt és kenyeret.”³

Nem mondom, hogy kifejezetten reformkonyha. Azt sem állítom, hogy hiányzott volna belőle a kenyér. De a kalóriadússágra nem lehet panasz.

Példát azonban mindenre lehet találni. Minden elég nagy népességben akadnak nagyon szegények és nagyon gazdagok is. A tardi éttrendi vallomások nem többek benyomásoknál. Az összkép abból lenne látható, ha tudnánk, mennyi jövedelem jutott egy főre átlagosan, és az mennyire egyenlőtlenül oszlott meg.

Az anyagi jólét két világháború közötti átlagos szintjéről, mindenekelőtt a fejenkénti GDP-ről vannak adatok viszonylag bőségesen.⁴ Ezzel a továbbiakban nem foglalkozom. A jövedelem eloszlásáról az számít köztudomásúnak, hogy igen nagyok

³ Uo. 52.

⁴ A kibocsátás és a fogyasztás alakulására lásd TOMKA Béla: *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség. Magyarország nemzetközi összehasonlításban*

voltak az egyenlőtlenségek. Vagyis a javak nagyon nagy része jutott keveseknek, kis része sokaknak. Nehéz megítélni, hogy a szakirodalomban egy állítás fontosabb-e vagy sem a többinél. Mindenesetre az az érzésem, mintha az, hogy szegények és gazdagok közt széles volt a szakadék, a lényegi mondanivalója lenne a történettudománynak a Horthy-korszak társadalmáról. Biztosan annyit tudok mondani, hogy minden történelem szakos hallgató, aki nálam szigorlatozik, ha a Horthy-korszak társadalmáról szóló tételt hüzza, ezt a sztorit szeretné felmondani.

A következőkben annak igyekszem utánajárni, mikor, hogyan termelődött meg a nagy Horthy-kori jövedelmi egyenlőtlenség tételét alátámasztani hivatott tudásanyag, majd megpróbálom ki-deríteni, igaz-e az állítás.

A történetírás álláspontja a szocialista korszakban

A gazdaságtörténeti filologizálást a Horthy-korszak szocialista érában született feldolgoásaival kezdtem. A legkorábbi munka, amelyet felütöttem, Mód Aladár nevezetes, eredetileg 1943-ban megjelent *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért* című könyve. Mód a nagy gazdasági világválságról szóló szakaszban kezdi taglalni a szegénységet. Azt írja, hogy „a munkásság, a dolgozó parasztság és a kispolgárság helyzete egyre elviselhetlenebbé vált”, „az éhség, a munkanélküliség korbácsa, a végrehajtások” sújtották a dolgozókat. Honnan tudjuk mindezt? Mód egyetlen forrásra hivatkozik: „a kommunista párt egyik illegális röpiratára”. (Mód ennek a pártnak a tagja volt.) A röpirat a burzsoázia „fényűző, henye életmódját” a tömegek „pusztulásával”, „rongyosságával”, „koplalásával”, sőt „éhhalálával” állítja szembe.⁵

A magyar nép története című, először 1951-ben megjelent összefoglaló úgy tudta, hogy a Horthy-korszakban „amíg az uralko-

---

az első világháborútól napjainkig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 49–51., 85–94., 107–109., 154–179., 267–270.

⁵ Mód Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért*. Szikra, Budapest, 1951. 467–468.

dó körök felelőtlenül költötték a pénzt és túltengett a luxus, addig nyomor és munkanélküliség fojtogatta a dolgozó nép százezreit”. Ám a bizonyítás mindössze egy Rákosi-idézetből állt.⁶

1952-ben jelent meg Incze Miklós *Válság és nyomor a Horthy-rendszerben* című füzete. Az adatgazdagságával kitűnő munka már az 1920-as évekről azt írta, hogy „a finánc-tőke uralma és a külföldi kölcsönök a legnagyobb nyomorba taszították a népet. A tömegek elnyomorodása addig ismeretlen méreteket öltött”. Hát még a válságos években: „Magyarországra [...] az 1929–33-as világgazdasági válság rendkívül súlyosan hatott. A magyar munkásosztály és szegényparasztság elnyomorodása ezekben az években még jobban fokozódott”, míg „a burzsoázia dőzsölését, fényűző életmódját a hallatlan nyomor idején változatlanul folytatta”.⁷ Incze mindennek alátámasztására nagy erőfeszítéseket tett: városról városra, gyárról gyárra összeszedte a sanyarú helyzetet panaszoló szövegeket, dokumentálta a bérmunkások küzdelmeit munkaadók ellen, egy-egy foglalkozáscsoportban a bérek alakulását.⁸ Csak épp arról nem közölt adatot, hogy mennyi volt az egyszerű emberek összességének jövedelme, és ez hogyan aránylott a jómódúakéhoz.⁹

1956-ban ígéretes című dokumentumgyűjtemény jelent meg a Horthy-kor első éveiről: *A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon*. A kötethez Nemes Dezső írt előtanulmányt, amelyben az „elképesztő népnymor tényéről”, „az elnyomorodás hihetetlen mértékéről”, „az éhhalállal való viasko-

⁶ HECKENAST Gusztáv–INCZE Miklós–KARÁCSONYI Béla–LUKÁCS Lajos–SPIRA György: *A magyar nép története. Rövid áttekintés*. Művelt Nép, Budapest, 1953. 573.

⁷ INCZE Miklós: *Válság és nyomor a Horthy-rendszerben. 1929–1933*. Művelt Nép, Budapest, 1952. 6., 11., 16.

⁸ Uo. 14–49.

⁹ Mindez áll Inczének a későbbi, *Válság és nyomor...-ra* épülő, de annál jóval szakszerűbb műveire is: INCZE Miklós: A néptömegek helyzete Magyarországon az 1929–1933. évi gazdasági válság idején. *Századok*, 1953/2–3. 233–311.; INCZE Miklós–KARSAI Elek–KUBITSCH Imre–PETŐCZ Pál–SIPOS Aladár: *Az 1929–1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon*. Szerk. INCZE Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 44–55., 76–105., 330–376.

dásról” értekezett.¹⁰ Ezt azonban Nemes és a kötetben közölt források mindössze annyival tudták megerősíteni, hogy igazolták, létezett bérharc és munkanélküliség a két világháború közötti Magyarországon. Ám ehhez nem kell szegénynek lenni: a jól fizetett alkalmazottak is lehetnek elégedetlenek a bérükkel, és ki vannak téve a kirügás veszélyének. A szegénységről a könyvben csupán egy Budapestre vonatkozó minisztériumi jelentés, valamint egy-egy, a gyulai, szegedi és szegvári földmunkások helyzetéről szóló rendőri, illetve kormánybiztosi jelentés tájékoztat.¹¹

1964-ben a kétkötetes *Magyarország történetében* Berend T. Iván és Ránki György azt, hogy a gazdagok és a kisemberek jóléte között nagy távolság volt, egyetlen kortárs megfigyelőtől származó idézettel támogatta meg. Egy ellenzéki képviselő úgy fogalmazott Magyarországról: „Sehol a világon nincs olyan kiáltó ellentét a kevesek gazdagsága s a tömegek nyomora között.”¹² Csak hogy a jövedelmi egyenlőtlenség mértéke olyasmi, amit a képviselők nem tudnak megérezni, azt a statisztikusoknak kell kiszámolniuk.

A nép nélkülözéséről és a felső rétegek roppant gazdagságáról tudósított 1973-ben Berend T. Iván és Szuhay Miklós *A tőkés gazdaság története Magyarországon* című könyve, vagy 1976-ban a tízkötetes *Magyarország történetének a Horthy-korszakra*

¹⁰ NEMES Dezső: A fasiszta rendszer kiépítése Magyarországon a Bethlen-kormányzat kezdeti időszakában, 1921–1924. In: KARSAI Elek–NEMES Dezső (szerk.): *A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon, 1921–1924*. Szikra, Budapest, 1956. 88–96.

¹¹ KARSAI Elek–NEMES Dezső (szerk.): *A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon, 1921–1924*. Szikra, Budapest, 1956. 506., 533–543., 546–547., 556. Lásd még az *Iratok az ellenforradalom történetéhez* című sorozat további kiadványait.

¹² BEREND T. Iván–RÁNKI György: Az ellenforradalom kora Magyarországon. In: MOLNÁR Erik (főszerk.): *Magyarország története*. II. kötet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964. 422–426. Lásd még BEREND T. Iván–RÁNKI György: *A magyar gazdaság száz éve*. Kossuth Kiadó–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 186–204. – Az országgyűlési naplók szerint pontosan az idézett mondat a tisztelt házban nem hangzott el. 1924-ben egy szociáldemokrata képviselő, Pikler Emil azonban igen hasonlóan nyilatkozott a nemzetgyűlésben: „Nálunk a kevesek jólétével szemben a nagytömegek nyomora óriási mértékben fokozódik.” *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója*. Huszonnegyedik kötet. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1924. 10.

vonatkozó kötete is.¹³ De egyik sem tudta, mekkora lehetett a differencia.

A roppant jövedelmi egyenlőtlenségről szóló állítás tehát kezdetleges formában már létezett a szocialista korszak történetírásában: a szerzők élénk színekkel festették a nép szűkölködését, a „hárommillió koldus” nyomorát, és rendszerint szembeállították ezt a jóléti piramis tetején fennhéjázva terpeszkedők hivalkodó gazdagságával. Hogy a történészek ezt állították, nem volt nagy újdonság: a Horthy-korszakról már az akkori közéleti szereplők is jobbra így gondolkodtak az 1930-as évektől. A nagy egyenlőtlenségek elbeszélését a mai olvasó bizonyára elsősorban a népi írótól ismeri, de amennyire meg tudom ítélni, szokványosan nem gondolt erről mást a kormány bal- és jobboldali ellenzéke, sőt hivatalos körökben is mondtak hasonlókat. Az elképzelés azonban hiába mondható réginek, az azt alátámasztó ismeretanyagot egyelőre nem hivatkozta a szocialista korszak történetírása. A tételt legfeljebb kabaréba illő megoldásokkal (lásd a *400 évet, A magyar nép történetét* és a kétkötetes országtörténetet), vagy legjobb esetben adatgazdag mellébeszéléssel, azaz anekdotikus bizonyítékok, tehát kortárs vélemények összehordásával, esetleg egy-egy foglalkozáscsoport munkabérének nyomon követésével gondolták igazolni.

Matolcsy Mátyás tanulmányának újrafelfedezése

Ha a szocialista korszakban készült történeti munkákban nem is találni adatokat a Horthy-kori jövedelmi egyenlőtlenség mértékéről, azért közgazdászok, közlekedéstudósok, statisztikusok, szociológusok, sőt egyes történészek is tudatában voltak, hogy annak idején készült egy felmérés a tárgyról.

¹³ BEREND T. Iván–SZUHAY Miklós: *A tőkés gazdaság története Magyarországon*. Kossuth Kiadó–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973. 323–350.; BEREND T. Iván–RÁNKI György: *A magyar társadalom a két világháború között*. In: RÁNKI György–HAJDU Tibor–TILKOVSKY Lóránt (szerk.): *Magyarország története. 1918–1919. 1919–1945*. 2. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984 (1976). 774–802.

A tanulmány először 1936-ban jelent meg *Jövedelemeloszlás Magyarországon* címmel a *Közgazdasági Szemlében*.¹⁴ Szerzője Matolcsy Mátyás, aki a Magyar Gazdaságkutató Intézet munkatársa volt, továbbá országgyűlési képviselő a Gömbös-féle kormányban, ám a cikk első megjelenésekor már független, majd kiszegzda, később nyilas, majd megint kormánypárti (Magyar Élet Pártja) színekben. 1946-ban elítélték mint háborús bűnöst.¹⁵

Matolcsy tanulmányát társadalomtudományos szaklapokban és szakmunkákban néha idézték a szocialista korszak elején, 1962-ig, mivel az adatok olyannak mutatták a Horthy-rendszert, amilyennek az új rezsim is látta.¹⁶ Túl nagy jelentőséget azon-

¹⁴ MATOLCSY Mátyás: Jövedelemeloszlás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 1936/5–6. 271–287. Megjelent a *Magyar Életben* is más címmel (Uó: Jövedelemelosztás Magyarországon. *Magyar Élet*, 1936/1. 7–13., 1936/2. 5–8.). Majd 1938-ban napvilágot látott a javított verzió: Uó: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegosztás*. Universitas Kiadó, Budapest, 1938. A kutatást rövidítve ismerteti Uó: *Új élet magyar földön*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1938. 32–40., 45.; illetve Uó: Jövedelemeloszlás egyenletesebbé tétele a közteherviselés átrendezése által. *Magyar Élet*, 1938/2. 3. 1990-ben a mű eredeti, javítatlan verzióját újraközölték (Uó: Jövedelemeloszlás Magyarországon. *Szociálpolitikai Értesítő*, 1990/1/II. 37–53.). – Matolcsy felmérésén kívül sikerült talánom egy másik korabeli számítást is: SOMOGYI W. Jenő: Az osztályközi jövedelemmegosztás Magyarországon. *Szocializmus*, 1932/3. 80–85. Ez szintén nagy jövedelmi egyenlőtlenséget mutatott ki, de a számítás teli van önkényes lépésekkel, és elvi szinten is fejletlenebb Matolcsyénál.

¹⁵ Pályafutására és eszméire lásd egészen eltérő nézőpontból KISFALUDY Gyula: *Fajvédelem és földreform. (Matolcsy Mátyás társadalomszemléletének bírálatához)*. Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya, Budapest, 1974; ifj. MATOLCSY Mátyás: *Életrajz. Matolcsy Mátyás pályafutása (1905–1953)*. 2016. és Uó: *Matolcsy Mátyás népbíróági pere*. 2011. Forrás: <https://csaladitemeto.hu/beta/adatok.php?sir=M7&nev=Matolcsy%20Mátyás> (Letöltve: 2023. 09. 30.); MURÁNYI Gábor: *Megbicsaklott gondolatok. Egy nyilas értelmiségi: Matolcsy Mátyás*. In: Uó: *A múlt szövedéke. História a megbicsaklott 20. századból*. Noran Kiadó, Budapest, 2004. 43–47.; ROMÁNY Pál: A tévelygő „apostol” Matolcsy Mátyás – és az elfelejtett agrárpolitika. In: SIPOS Levente (szerk.): *Magyar agrárpolitikusok a XIX. és a XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 177–199.

¹⁶ GARAMVÖLGYI István: Kétféle akkumuláció. *Gazdaság*, 1949/8. 462.; INCZE Miklós: A néptömegek helyzete... I. m. 279.; INCZE Miklós–KARSAI Elek–KUBITSCH Imre–PETŐCZ Pál–SIPOS Aladár: *Az 1929–1933. évi világgazdasági...* I. m. 91.; KÁDÁR Iván: A munkásosztály helyzete az ellenforradalmi Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 1955/9. 67.; KÁDÁR Iván (szerk.): *A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. (Adalékok)*. Szikra, Budapest, 1956. 270., 275.; RÉDEI Jenő: A magyar társadalom struktúrájának átalakulása a statisztikai adatok

ban ekkoriban nem tulajdonítottak neki. Volt, aki még tudott Matolcsy munkájának kortárs kritikáiról.¹⁷ Volt, aki jelezte, hogy nézete szerint az előző rendszer statisztikai amúgy sem tekintendők hitelesnek.¹⁸ Speciálisan Matolcsy számításáról pedig volt, aki úgy vélte, „hozzávetőleges tájékoztatás céljaira” alkalmas, bár „sok a bizonytalanság” benne, és „a csoportosítás is kifogásolható”.¹⁹ Ez a távolságtartás nem érthetetlen, elvégre Matolcsy a haláláig, 1953-ig börtönben ült. Hogy ez mekkora aggodalmakat okozott, azt jól mutatja, hogy a történész Incze Miklós 1953-ban és 1955-ben jobbnak látta csak Matolcsy műveinek címére hivatkozni, a szerző nevét következetesen nem merészkedett leírni.²⁰

A Matolcsy-tanulmányt ezután, úgy tűnik, elfelejtették, és majd csak a szocialista korszak vége felé sikerült előtűrnia a könyvtárból két szociológusnak és egy agrártörténésznek. Az elsőség érdeme Andorka Rudolfé, aki futólag már 1973-ban, 1975-től pedig rendszeresen hivatkozott Matolcsyra írásaiban. Andorka mondanivalója a Horthy-korszakról ugyanaz volt, mint a történészeké: „a magyarországi jövedelemeloszlás erősen egyenlőtlen” volt, „az egész magyar társadalom fölött elérhetetlen távolságban helyezkedett el egy szűk kizsákmányoló osztály”. Andorka viszont, a történészekkel szemben, már adatokkal is le tudta írni az egyenlőtlenséget, amelyeket Matolcsytól vett át. Ugyanakkor 1975-től Andorka minden írásában elhelyezett valamilyen jelet arra, hogy van benne bizonytalanság Matolcsy számainak pon-

---

tükrében. In: LACKÓ Miklós (szerk.): *Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 659.; HETÉNYI István: Hozzászólás Dr. Horváth Róbert „A polgári nemzeti jövedelemszámítás Magyarországon” c. cikkéhez. *Statisztikai Szemle*, 1956/4. 340–342.; VÁGI Ferenc: A paraszti termelés és reáljövedelem alakulása. *Közgazdasági Szemle*, 1958/3. 242.; CSIKÓS Mihály: A vasút utasforgalmát befolyásoló tényezők. *Közlekedéstudományi Szemle*, 1961/5. 225.; SCHMIDT Ádám: A személyi jövedelmek eloszlása a szocializmusban. In: FRISS István et al. (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének évkönyve III. 1960–1961*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 317–318.

¹⁷ HETÉNYI István: I. m. 341–342.

¹⁸ GARAMVÖLGYI István: I. m. 462.

¹⁹ SCHMIDT Ádám: I. m. 317–318.

²⁰ INCZE Miklós: A néptömegek helyzete... I. m. 274–280.; INCZE Miklós–KARSAI Elek–KUBITSCH Imre–PETŐCZ Pál–SÍPOS Aladár: *Az 1929–1933. évi világgazdaság... I. m. 88–92., 352.*

tosságával, érvényességével kapcsolatban: a számítást „egykorú becslésként” említette, amelyből „bizonyos fogalmakat kaphatunk” a két világháború közti viszonyokról, „megközelítőleg jelzik” az egyenlőtlenséget.²¹ Kétségeit 1984-ben, a *Statisztikai Szemlében* fogalmazta meg legerőteljesebben. Azt írta: „a becslés módszerének rövid ismertetésére azért tértem ki, hogy érzékeltessem, mennyire megbízhatók, illetve bizonytalanok ezek az adatok”. Ám konkrét kifogásokat Matolcsy számaival kapcsolatban nem fogalmazott meg. Végül arra jutott, hogy jobb híján Matolcsy eredményeivel kell dolgozni: „ennél jobb országos adataink [...] nincsenek a felszabadulás előtti Magyarországról”.²² Matolcsy „jövedelembecslésének” ismertetése bekerült Andorkának a befolyásos, először 1989-ben kiadott *Bevezetés a szociológiába* című tankönyvébe is azzal a kitételrel, hogy a Horthy-kori egyenlőtlenségekről „megközelítő fogalmakat” alkothatunk segítségével.²³

Az agrártörténész Gunst Péter érintőlegesen már 1976-ban hivatkozott Matolcsy tanulmányára,²⁴ majd 1985-ben a *Századokban*, amikor a parasztság jövedelmi viszonyairól írt, alaposabban tárgyalta. Gunst ismerte a kutatás hajdani kritikáit, és úgy vélte, Matolcsynak „törekények a számításai”. Végül mégis „szakszerűnek” minősítette munkáját, elfogadta az adatait, és afféle háttérként használta saját számításaihoz a két világháború közti parasztság jövedelmi helyzetéről. Döntését csupán

²¹ ANDORKA Rudolf: Harmincéves fejlődésünk a statisztika mérlegén. A háztartások jövedelme. *Élet és Tudomány*, 1975/24. 1120–1123.; Uő: *Társadalomstatisztika I. évfolyamos népművelés szakos hallgatók részére*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977 (1973). 113.; Uő: *A magyar községek társadalmának átalakulása*. Magvető Kiadó, Budapest, 1979. 118–119.; Uő: *A társadalmi mobilitás és az életmód változásai az 1930-as évek óta*. In: SZÁNTÓ Miklós (szerk.): *Tanulmányok az életmódról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 165–166.; Uő: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 46–48.

²² ANDORKA Rudolf: *Társadalomstatisztika az 1930-as években*. *Statisztikai Szemle*, 1984/4. 398–400.

²³ ANDORKA Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006 (1989). 175–176.

²⁴ GUNST Péter: *A mezőgazdaság fejlődésének megrekedése a két világháború között (az 1920–30-as években)*. In: GUNST Péter–HOFFMANN Tamás (szerk.): *A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 389.

azzal tudta megindokolni, hogy nem érdeminek minősítette a kortárs kritikákat, illetve felemlegette Matolcsynak, „a korszak egyik legszínvonalasabb közgazdászának” állítólagos szakértői tekintélyét.²⁵

1986-ban Ferge Zsuzsa a magyar szegénypolitika történetéről szóló könyvében a Horthy-kori jövedelmi egyenlőtlenségeket Matolcsy eredményeinek rövid előadásával mutatta be. Ám az ismertetést azzal vezette be, hogy ez az adatsor „csak becslés”.²⁶

Vagyis Matolcsy újrafelfedezői, bár némi távolságtartással viszonyultak a számításához – mindannyiuknak volt valamilyen ki nem fejtett fenntartásuk az érvényességével kapcsolatban –, mégis mindhárman az ő művére támaszkodva írták le a Horthy-kori egyenlőtlenségeket.

Út a szintézisекbe

Azt találtam, hogy a rendszerváltás után a történettudományban először Romsics Ignác Bethlen István-életrajzában bukkan-

²⁵ GUNST Péter: A parasztság jövedelmi viszonyai az 1920–30-as években. *Századok*, 1985/3. 679–682. Lásd még Uó: A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között. MTA TTI, Budapest, 1987. 38–40.; Uó: A magyar agrártársadalom 1919–1945 között. In: GUNST Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 249–250. – Gunst említett egy másik számítást is a Horthy-kori, 1938/1939. évi jövedelemeloszlásról. NAGY Tamás közgazdászéről van szó (A magyar nemzeti jövedelem és annak elosztása egykor és most. *Társadalmi Szemle*, 1950/12. 991–993.), akinek később az új gazdasági mechanizmus kidolgozásában volt fontos szerepe. Mindenesetre Nagy adatait, amelyek azt mutatták, hogy „Horthy-Magyarország paradicsom volt a bel- és külföldi kizsákmányolók, de pokol a dolgozó nép számára”, a jelek szerint – Gunstól eltekintve – nem vette át a történettudomány. És ez nem is tűnik rossz döntésnek, mert Nagy Tamás egyetlen általa közölt számról sem árulta el, milyen forrásból és milyen módszerrel számolta ki.

²⁶ FERGE Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Magvető Kiadó, Budapest, 1986. 40. – Ferge említi még RÓNAI-HORVÁTH Jenő 1939-es cikkét is a jövedelemeloszlásról (A magyarság szociális tagolódása. *Magyar Szemle*, 1939/2. 114–124.). Rónai-Horváth valójában azt csinálta, hogy elhelyezte a népszámlálási foglalkozáskategóriákat a gazdagoktól a szegényekig tartó skála egy-egy fokán. Azt azonban, ahogyan ezt csinálta, mérésnek a legjobb indulattal sem lehet nevezni.

tak fel Matolcsy számadatai azt szemléltetendő, hogy a világváltság idején milyen „aránytalan és igazságtalan” volt a jövedelemeloszlás (noha a Horthy-érában „egyébként is nagy[ok voltak a] szociális különbségek”). Az újítás az volt, hogy megszűnt a korábbi szerzőknél megfigyelhető tessék-lássék távolságtartás Matolcsy eredményeitől, azokat Romsics tényként mutatta be.²⁷

A történeti szintézisekbe Matolcsy adatainak az 1990-es évek végére sikerült befurakodniuk. 1998-ban Gyáni Gábor a *Magyarország társadalomtörténete* című egyetemi tankönyvben a Horthy-kori „nyilvánvalóan felettébb kiegyensúlyozatlan” jövedelemeloszlást, „a felső és az alsó jövedelmi osztályok egymáshoz mért kifejezetten nagy távolságát” Matolcsy alapján ábrázolta.²⁸

A Matolcsy-mű befogadástörténetében kétségkívül meghatározó szerepet játszott – olvasottságánál fogva – Romsics Ignác 1999-ben megjelent egyetemi tankönyve, *A Magyarország története a XX. században*. A szintézisben a Horthy-korszak társadalomrajza úgy halad a „kihívóan magas életszínvonalon” élőkől a „mezőgazdasági napszámosok nyomorúságos és kilátástalan helyzetéig”, hogy az alátámasztást Matolcsy jövedelemadatai adják.²⁹ Pár évvel később Romsics Matolcsy számításait már alaposnak nevezte, amelyek „aránytalanul nagy [jövedelmi] különbségeket” mutatnak.³⁰ Romsics Ignác sokat tett azért, hogy a javak Horthy-kori eloszlását Matolcsy szemüvegén keresztül lássuk: összesen tizenhét kiadványban sikerült megtalálnom tőle a jövedelmi egyenlőtlenségek leírását Matolcsy adatai alapján,

²⁷ ROMSICS Ignác: A bethleni konszolidáció válsága és Bethlen lemondása, 1930–1931. In: DIÓSZEGI László et al. (szerk.): *Varietas historiae. Tanulmányok Juhász Gyula 60. születésnapjára*. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 1990. 175; ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 1991. 163., 225–226.

²⁸ GYÁNI Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban*. In: GYÁNI Gábor–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001 (1998). 218.

²⁹ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 191–199.

³⁰ ROMSICS Ignác: *Magyarország(ok) a két világháború között*. In: GOMBÁR Csaba–VOLOSIN Hédi (szerk.): *Két Magyarország?* Osiris Kiadó–Korridor, Budapest, 2005. 58–59.

ha könyvei újra-, illetve idegen nyelvű kiadásait nem vesszük figyelembe.³¹

Matolcsy terjed

Ezután Matolcsy felmérésének említései elszaporodtak a szakirodalomban.³² Eljutott más országtörténetekbe is, jelesül Ormos Mária vagy Gergely Jenő könyvébe,³³ de nem hiányzik a

³¹ Az imént már hivatkozottakon kívül lásd még ROMSICS Ignác: Társadalomtörténet. In: *A Dunánál. Magyarok a 20. században (1918–2000)*. Enciklopédia Humana Egyesület, Budapest, 2001. <https://mek.oszk.hu/01900/01906> (Letöltve: 2023. 10. 13.); Uő: *A Horthy-korszak (1920–1944/45)*. In: TÓTH István György (szerk.): *Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig*. Osiris Kiadó, Budapest, 527–532.; ROMSICS Ignác: Megszakítottság és folyamatosság a modern magyar történelemben. In: JÓNÁS Károly–VILLÁM Judit (szerk.): *A magyar országgyűlés elnökei, 1848–2002. Almanach*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002. 33.; ROMSICS Ignác: Megszakítottság és folyamatosság a modern magyar történelemben. In: Uő: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 184.; Uő: *A 20. századi Magyarország*. In: Uő (szerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 816–817.; Uő: *A 20. század képes története. Magyarország története – világtörténet*. Rubicon-Ház, Budapest, 2007. 236., 241.; Uő: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmányok és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 65–66., 290., 299.; Uő: Megszakítottság és folyamatosság a 20. századi magyar történelemben. In: MAROSI Ernő (szerk.): *Európa színpadán. Magyarország ezeréves hozzájárulása az európai közösség eszméjéhez*. Balassi Kiadó–MTA Művészettörténeti Kutató Intézete, Budapest, 2009. 232.; ROMSICS Ignác: *A 20. század rövid története*. Rubicon-Ház, Budapest, 2011. 218.; Uő: *A trianoni Magyarország első két évtizede*. *Rubicon*, 2012/1–2. 111.; Uő: *A Kádár-korszak helye a 20. századi magyar történelemben*. In: FÖLDES György–MITROVITS Miklós (szerk.): *Kádár János és a 20. századi magyar történelem. Tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 35.; ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok*. Helikon Kiadó, Budapest, 2017. 284., 389.; Uő: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017. 410–411.

³² Magam is hivatkoztam rá úgy, hogy elfogadtam érvényesnek az adatait: BOLGÁR Dániel: A „vidéki” társadalmak iskoláztatási stratégiái, avagy a gyöngyösi gimnázium nem gyöngyösi diákjainak társadalomtörténeti megközelítése (1938–1948). In: HORVÁTH László (szerk.): *Mátrai tanulmányok 2003*. Mátra Múzeum, Gyöngyös, 2003. 224.

³³ ORMOS, Mária: *Hungary in the Age of the Two World Wars, 1914–1945*. Social Science Monographs, Boulder, 2007. 179–180.; GERGELY Jenő–IZSAK Lajos: *A huszadik század története*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 159–160.

ma engedélyezett közoktatási tankönyvekből és munkafüzetekből,³⁴ illetve az érettségi és próbaérettségi feladatsorokból sem.³⁵

Matolcsyt tehát mára befogadta a történettudomány, művét azonban mintha nem mindenki olvasta volna, aki ír róla. Vannak ugyanis, akik Matolcsy eredeti művére hivatkoznak, de gyanús, hogy igazából Romsics könyvét nyitották ki, mivel olyan információkat is átvesznek, amelyeket Matolcsy nem írt, Romsics viszont igen. Romsics ugyanis a *Magyarország története a XX. században* című összefoglalásában valamiért átírta azon foglalkozáscsoportok közül néhánynak a nevét, amelyeknek a jövedelmét Matolcsy kiszámolta.³⁶ A Romsics által bevezetett elnevezéseket azóta is másolja a történeti irodalom egy része, méghozzá azt állítva, hogy azokat Matolcsynál olvasták.³⁷

³⁴ BORHEGYI Péter: *Történelem munkafüzet 7.* Oktatási Hivatal, Budapest, 2022. 118.; BORHEGYI Péter–NÁNYAI Mihály: *Történelem tankönyv 11.* Oktatási Hivatal, Budapest, 2022. 183.

³⁵ Lásd a 2008. október 22-ei 20. feladat, 2009. május 6-ai és október 21-ei középszintű írásbeli történelem érettségi 9. feladatát, a 2014. április 25-ei történelem középszintű írásbeli próbaérettségi 9. feladatát. <https://www.oktatas.hu/koznevelo/erettsegi/feladatsorok> (Letöltve: 2023. 10. 15.).

³⁶ A „nagyjövödelmüeket” átnevezte „nagybirtokosok és nagypolgárokra”, „a polgári társadalmat” „középosztályra”. (ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. I. m. 191.) A másik két átnevezés már kifejezetten értelemzavaró: 1. Romsics az iparban, kereskedelemben és hiteléletben, közlekedésben, közszolgáltatásokban és szabadfoglalkozásokban alkalmazott segédszemélyeket, valamint a házi cselédeket „városi (ipari, közlekedési) munkásoknak” keresztelte, holott a falusi segédszemélyek is köztük voltak. 2. Akiket Matolcsy „napszámos, ismeretlen foglalkozású, véderő (legénység)nek” hív, Romsics „ipari napszámosokként” említette. (Ennek az átnevezésnek az ötlete, lehet, hogy innen származik: ANDORKA Rudolf: *A társadalmi mobilitás és az életmód... I. m. 165.*) Ez az elnevezés egyrészt azért nem jó, mert ipari napszámosként tüntet fel olyanokat, akik nem az iparban és nem is napszámosként jutnak a kenyérükhöz (ismeretlen foglalkozásúak és a véderő legénysége). Másrészt azok, akiket Matolcsy csak minden további nélkül napszámosnak nevezett, hivatalos nevükön valójában a „különböző gazdasági ágakban és váltakozó munkanemeknél alkalmazott és külön meg nem nevezett napszámosok”, röviden „k. m. n. napszámosok” voltak, és a következő foglalkozásokat bevállalók tartoztak ide: „általános napszámos; házimunkákat végző napszámos; mindenes napszámos; napszámos különféle ágban, napszámos közelebbi megjelölés nélkül”. *Az 1930. évi népszámlálás. III. rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika.* KSH, Budapest, 1935. 15*.

³⁷ Matolcsyra Romsics terminológiáját használva hivatkozik: GERGELY Jenő–IZSÁK Lajos: *A huszadik század története*. I. m. 159–160.; KAPOSI Zoltán:

Az, hogy történészek egy része felületesen ismeri Matolcsy munkáját, ha egyáltalán ismeri, bizonyára szerepet játszott abban, hogy a befogadástörténetnek a legújabb fejezete egyben a legérdekfeszítőbb is. Egyrészt inflálódni kezdtek a megfogalmazások: egyre túlzóbb és Matolcsy szövegétől egyre idege-
nebb kifejezések írják le a hajdani egyenlőtlenséget. Matolcsy valójában csak szárazan annyit állított, hogy Magyarországon a jövedelemeloszlás „egyenlőtlennek minősül”, és hogy az „a

---

Magyarország gazdaságtörténete, 1700–2000. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002. 308.; UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944.* Jelenkor Kiadó–OSZK, Pécs–Budapest, 2013. 45.; Uő: *Mese vagy valóság? Válasz Bolgár Dánielnek.* *Magyar Narancs*, 2014/30. 21.; Uő: *Inszinuáció. A magyar zsidóság két világháború közötti vagyoni helyzetéről – viszontválasz Bolgár Dánielnek.* *Magyar Narancs*, 2014/41. 26.; Uő: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon, 1919–1944.* Jelenkor Kiadó, Budapest, 2016. 61. A tankönyvek és érettségi feladatsorok, valamint STARK Antal (*Egy viharos évszázad. Magyarország gazdasági, társadalmi változásai [1920–2017].* Szerk.: STARK Tamás–STARKNÉ OSVÁT Anna. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020. https://mersz.hu/hivatkozas/m690eve_table_8/#m690eve_table_8 DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634545460>) is Romsics szóhasználatát veszi át, ám ezek sem Romsicsra, sem Matolcsyra nem hivatkoznak. Nem dönthető el világosan, hogy hatott-e Romsics nyelvezete OLASZ Lajosra (Tradíció és modernizáció keresztútján. Társadalmi viszonyok a Horthy-korszakban. In: CORA Zoltán–KISS Mária Rita–OLASZ Lajos [szerk.]: *Fejezetek a magyarországi társadalom- és szociálpolitika történetéből I. Tanulmányok a kiegészéstől a rendszerváltásig [1867–1989].* Belvedere Meridionale, Szeged, 2020. 68.), aki Matolcsyra és Kaposi fenti művére hivatkozott. Matolcsy eredményeit Matolcsy terminológiájával veszi át: EGRESI Katalin: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények, 1919–1939.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 341–342.; LAKI László: *A magyar fejlődés sajtószerűségeinek néhány vonása (avagy a polgárosodásból kimaradó társadalmi csoportok).* *Szociológiai Szemle*, 1997/3. 97.; UNGVÁRY Krisztián: *Értelmisség és antiszemitizmus közbeszéd.* *Beszélő*, 2001/6. 83. Nincs jele annak, hogy ne magát Matolcsyt olvasta volna BALOGH-EBNER Márton: *Szegények és szegénység az 1930-as évek Magyarországon.* In: GYÖRGY Sándor–HAJNÁCSKY Tamás–KANYÓ Ferenc (szerk.): *Történelmi útvesztők. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból II.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. 285–288.; GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmétörténet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 462.; Uő: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 276.; POGÁNY Ágnes: *A Horthy-korszak vagyoni és jövedelmi elitje. Jövedelmi viszonyok a két világháború közötti Magyarországon.* *Rubicon*, 2007/4–5. 26.

nyugateurópai országokban többnyire kedvezőbb”.³⁸ A mai szerzők egészen más szavakat használnak. Gyurgyák János szerint Matolcsy azt találta, hogy a jövedelemeloszlás „mérhetetlenül igazságtalan”.³⁹ Ungváry Krisztián szerint „rendkívül szélsőséges” jövedelemeloszlásról, „elképesztő aránytalanságról” tanuskodnak adatai.⁴⁰ Ezt Orbán Krisztián közgazdász és közíró már „ordító vagyoni egyenlőtlenségeknek” fordította le.⁴¹ Legújabban Olasz Lajos úgy nyilatkozott, hogy a „jövedelmek megoszlása rendkívül egészségtelenül alakult”.⁴²

Másrészt a történészek elkezdték félreérteni Matolcsy művének tartalmát. Gazdaságtörténeti tankönyvében Kaposi Zoltán azt, hogy Matolcsy szerint a 0–10 holdas kisbirtokos parasztok jövedelme 227 pengő volt, úgy kommentálja, hogy ez „elvileg [...] megteremthette volna az ellátás biztonságát”. Hogy a nem sokkal 200 pengő feletti jövedelem biztos megélhetést jelentett volna? Persze, hiszen a 227 pengő több, mint – ahogy az előző oldalon írja Kaposi – „a bűvös határnak tekintett 200 pengő”.⁴³ Igen ám, csak hogy a 200 pengővel – mint a nóta is mondja – akkor lehet viccelni, ha az havi. A törpebirtokos parasztok viszont egy esztendő alatt jutottak 227 pengőhöz. A gondot az okozhatta, hogy Kaposi a Romsicstól átvett táblázatból nem tudta meg, hogy Matolcsynál nem az egy keresőre jutó havi, hanem az egy főre jutó éves jövedelmek szerepelnek.⁴⁴ Egy, a szociális kérdés magyarországi történetéről készült kötetben úgyszólván minden megtörtént Matolcsy adataival, ami megtörténhet: Olasz Lajos

³⁸ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 7., 32.

³⁹ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. I. m. 462.; Uő: *Ezzé lett magyar...* I. m. 276.

⁴⁰ UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. I. m. 120; Uő: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege*. I. m. 148.

⁴¹ ORBÁN Krisztián: *Száz év szorongás. A magyar politika a felzárkózás ellen*. In: JAKAB András–URBÁN László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2017. 78.

⁴² OLASZ Lajos: I. m. 68.

⁴³ KAPOSI Zoltán: I. m. 310–311.

⁴⁴ Romsics két helyen maga is tévesen egy főre eső havi jövedelemként említi Matolcsy egy évre vonatkozó adatait: ROMSICS Ignác: *A 20. század képes története*. I. m. 241; Uő: *A 20. század rövid története*. I. m. 218.

következetlenül kerekítette őket, megmásította a jelentésüket, hibás módszerrel számolt, hozzájuk gondolt újabb adatokat.⁴⁵ Egresi Katalin a Horthy-kori szociálpolitikát áttekintő művében azt írja, hogy a 0–10 holdas kisbirtokosok bevételeinek több mint felét elvitték az adósságaik után fizetendő kamatok. Matolcsy mindenesetre azt írta, hogy a 16%-át vitték el.⁴⁶

⁴⁵ OLASZ Lajos (I. m. 68.) azt írja: „Nemcsak a társadalom felső és alsó 10%-a (decilis) között mutatkozott a nyugat-európai országoktól eltérően nagy különbség [...] Az 1%-nyi elit, az 1930-as évek elején az átlagjövedelem (1050 P/fő) 33,4-szeresét kereste, és ezzel az összes jövedelem 20%-át tudhatta magáénak. Ez az arány Németországban 9%, az Egyesült Államokban 4% körül alakult. A középosztálynak az átlagjövedelem 2-szerese jutott. Mindenki más keresete az átlag alatt maradt. A 10–100 kh közötti birtokkal rendelkezők az átlagjövedelem 81%-át, a nagyipari szakmunkásság 70–75%-át, az önálló kisiparosok 60–65%-át kapták. A városi napszámosok az átlag 45%-ára, a 10 kh alatti szegényparasztok 40–45%-ára, a mezőgazdasági munkások 35%-ára számíthattak.” Ezzel szemben: 1. A Horthy-korszakból sem a felső, sem az alsó jövedelmi tized jövedelemszintjét nem ismerjük Matolcsytól, de mástól sem. 2. Matolcsy nem az átlagjövedelmet, hanem a polgári társadalom átlagos jövedelmét számolta évi 1050 pengő/főnek. Az átlagjövedelem az egész népességben 533,6 pengőnek adódott. 3. A jövedelmi elit Matolcsy szerint nem 1%, hanem ennek majdnem csak a fele: 0,6% volt, amit meglehetősen durva eljárás 1%-ra kerekíteni. 4. Matolcsy sem Németországról, sem az USA-ról nem közölt olyan adatot, amiből kiderülne, hogy a legvagyonosabb 0,6%-nak (vagy akár 1%-nak) mekkora a részese-dése az összes jövedelemből. Olasz mégis közöl erről értékeket. Feltehetőleg a következő módon számolt: ha Matolcsy közlése szerint az USA-ban a legmagasabb jövedelmű 3%-nak az összes jövedelem 22%-a jutott, akkor az amerikaiak leggazdagabb 0,6%-ának ennek a $\frac{0,6}{3}$ -ad, azaz egyötöd része, ami 4,4%. Ez azonban téves logika. Akkor lett volna csak ez a helyzet, ha a népesség leggazdagabb 3%-án belül mindenki éppen egyformán jómódú lett volna. Egyébként Németországra nézve még ezzel a téves logikával sem 9% jön ki, hanem 8%. 5. Matolcsy sem a nagyiparról, sem a szakmunkásokról nem közöl semmiféle adatot. Amit Olasz nagyipari szakmunkáságnak nevez, azok valójában az ipar, kereskedelem és hitelélet, közlekedés, közszolgálatok és szabadfoglalkozások segédszemélyei. 6. A városi napszámosok jövedelmét nem számolta Matolcsy, hanem a k. m. n. napszámosok, ismeretlen foglalkozásúak, véderő legénységét összegezte – függetlenül attól, hol laktak. 7. Olasz az egyes átlag alatti jövedelmű foglalkozáscsoportok jövedelmének az átlaghoz viszonyítása során ad hoc módon választ kerekítési módszert. Egész számra kerekítve a következők a helyes adatok Matolcsy számítása szerint: 10–100 holdas kisbirtokosok – 81%, ipar, kereskedelem és hitelélet stb. segédszemélyei – 71%, kisjövedelmű önálló kisiparosok – 60%, k. m. n. napszámosok stb. – 47%, 0–10 holdas kisbirtokosok – 43%, mezőgazdasági munkások – 34%.

⁴⁶ EGRESI Katalin: I. m. 342.

Harmadrészt elindult a szóbeszéd, az ábrándozás is Matolcsy szövegéről. A mélységes hit abban, hogy Matolcsy jövedelemeloszlásról szóló tanulmányában feltétlen lennie kell valami zsidókról szóló tudásanyagnak, ősrégi. Kolosváry-Borcsa Mihály már 1943-ban szerepeltette a munkát *A zsidókérdés magyarországi irodalma* című bibliográfiájában anélkül, hogy fogalma lett volna, mi áll benne.⁴⁷ Ezután Andrew C. Janos 1982-ben azt írta, Matolcsy jövedelemeloszlásról szóló tanulmányában az olvasható, hogy a zsidóké a javak 25%-a.⁴⁸ A gondolatot Ungváry Krisztián vitte tovább, aki több helyen az olvasók tudomására hozta, hogy a Matolcsy-tanulmány „részletesen ismerteti a zsidóság vagyoni viszonyait” (!),⁴⁹ sőt még közölt is belőle erre vonatkozó adatokat,⁵⁰ noha Matolcsy tanulmányában egy árva szó sem esik a zsidók jólétéről. Azóta Ungvárynak Karády Viktort is sikerült meggyőznie, aki több helyen is leírta, hogy Matolcsy zsidó–nem zsidó bontásban elemezte az adóterhek és keresetek megoszlását.⁵¹

Összességében úgy látszik, a magyar történetírásnak szent meggyőződése, hogy a Horthy-korszakban hatalmas volt a jövedelmi egyenlőtlenség, és erre Matolcsy felmérése és csakis az a ténybeli fedezet. Egyetlen szerzőnél, Bódy Zsombornál olvastam,

⁴⁷ KOLOSVÁRY-BORCSA Mihály: *A zsidókérdés magyarországi irodalma. A zsidóság szerepe a magyar szellemi életben*. Stádium, Budapest, 1943. 201.

⁴⁸ JANOS, Andrew C.: *The Politics of Backwardness in Hungary, 1825–1945*. Princeton University Press, Princeton, 1982. 225.

⁴⁹ UNGVÁRY Krisztián: „Árjásítás” és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla miniszterelnöki működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. *Századvég*, 2002/4. 13.; Uó: *A Horthy-rendszer mérlege*. I. m. 2013. 46. Lásd még Uó: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege*. I. m. 37.

⁵⁰ UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. I. m. 30; Uó: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege*. I. m. 42.

⁵¹ KARÁDY Viktor: A magyar nemzetiségi statisztika a „zsidó térfoglalásig” és az „örségváltásig”. *Socio.hu*, 2015/2. 13. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.2.6> ; Uó: A felekezeti és nemzetiségi statisztikák ideológiai funkciói a posztfeudális Magyarországon. In: Uó: *Válogatott történeti szociológiai írások I. A társadalomtudományokról*. Replika, Budapest, 2020. 452–453. Lásd még KARÁDY, Victor: Continuities of the „Jewish Question” in Hungary since the „Golden Age”. In: BRAHAM, Randolph L.–KOVÁCS, András (eds.): *The Holocaust in Hungary. Seventy Years Later*. CEU Press, Budapest–New York, 2017. 70.

hogy kételkedik ebben, de arról nem írt, mire alapozza, amit gondol, miért ne lenne érvényes a tézist alátámasztó tudásanyag.⁵²

Matolcsy számítása

Most figyeljük meg, mit írt Matolcsy Mátyás! A tanulmány első változatát 1936-ban készítette. Ezután Neubauer Gyula a Magyar Statisztikai Társaságban tartott székfoglaló előadásában 1937-ben kimutatta, hogy az írás a tudományos burleszk műfajába tartozik.⁵³ Erre Matolcsy átdolgozta művét, és 1938-ban újra közreadta anélkül, hogy Neubauer érdemeit akárcsak említette volna.⁵⁴ Mi ne legyünk olyanok, mint Matolcsy volt: járjunk el méltányosan, és csak az 1938-as javított változatot tárgyaljuk. Először felvázolom eljárása logikáját, és ismertetem a végeredményt.

Matolcsynak nem volt egyszerű dolga, amikor meg akarta mérni a jövedelmi egyenlőtlenséget az országban. Manapság a magyarországi jövedelemeloszlást onnan ismerjük, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) megállapítja egy országos reprezentatív minta jövedelmi viszonyait, majd ezeket jövedelmi tizedekbe (decilisekbe) rendezi, és kiszámolja az egyenlőtlenség mértékét jelző mutatókat, mindenekelőtt a Gini-együtthatót.⁵⁵ Annak idején azonban ilyen adatgyűjtés nem folyt. Jövedelemadó-statisztika azonban készült, ám ez, mint Matolcsy megállapítja,

⁵² BÓDY Zsombor: A Horthy-korszak társadalomtörténetének néhány kérdéséről. In: *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2000. 35–36. Bódy szerint az akkori egyenlőtlenség mértékéről „nem rendelkezünk pontos, főleg nem számszerűsíthető ismeretekkel”.

⁵³ Az előadás érvelésére: NEUBAUER Gyula: A magyar nemzeti jövedelem megoszlása. *Közgazdasági Szemle*, 1940/6. 317–335., 340–341.

⁵⁴ Uo. 340–342. Neubauer a csak 1940-ben megjelent bírálatában kitért a Matolcsy-tanulmány átdolgozott verziójára is, megállapítva, hogy a „helyesbítések után is a munkálat eredményei helyeseknek el nem fogadhatók, a magyar nemzeti jövedelem megoszlásának megbízható képét nem adják”. Uo. 360.

⁵⁵ https://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_almenu_id=104&p_ot_id=100&p_obj_id=AEBA (Letöltve: 2023. 10. 15.), https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0009.html (Letöltve: 2023. 10. 15.).

alkalmatlan a célra, ugyanis a populáció egészét korántsem reprezentálja,⁵⁶ mivel az embereknek csak egy apró, jobban szituált töredéke – 1930-ban a népesség 3,7%-a, a keresők 8,1%-a⁵⁷ – volt jövedelemadó-köteles.⁵⁸

Mit lehet ilyen körülmények között mégis tenni? Matolcsy Mátyás először is vette, mekkorának mérte korábban Varga István és ő maga a nemzeti jövedelmet épp a gazdasági világválság idején, az 1930–1931. mezőgazdasági évben,⁵⁹ amiből kiszámítható az egyéni jövedelmek⁶⁰ összege, és ennek megoszlását kezdte fürkészni.⁶¹

⁵⁶ A jövedelemadóra és a vagyonadóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítása. 1927. évi 500/P. M. szám. *Pénzügyi Közlöny*, 1927/12. 168–188.

⁵⁷ *Adóstatistika. II. füzet.* Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, Budapest, 1932. 124.; *Az 1930. évi népszámlálás. III. rész.* I. m. 23.

⁵⁸ Újabban FÖLDVÁRI Péter (Estimating Income Inequality from Tax Data with A Priori Assumed Income Distributions in Hungary, 1928–41. *Historical Methods*, 2009/3. 111–115.) becsülte meg a Horthy-kori jövedelemadó-statisztikák elemzésével, mekkora volt a jövedelmi egyenlőtlenség (Gini-együttható) Magyarországon, ha feltételezzük, hogy a teljes népességben Pareto- vagy lognormális eloszlásúak voltak a jövedelmek. Földvári azt kapta ilyen feltevésekkel, hogy a nagy gazdasági világválság idején nőtt, majd csökkent az egyenlőtlenség mértéke. A Horthy-kori magyar Gini-együttható logaritmikus normális eloszlást feltételezve nagyjából megfelel az ugyanekkor az Egyesült Államokban mért értéknek. Földvári vizsgálata feltételezi, hogy a népesség jövedelemadó-köteles töredéke a népesség leggazdagabb része, vagyis az összes nem jövedelemadózó szegényebb náluk. Valójában az adójogszabályok ennél bonyolultabbak voltak: csak annyi biztos, hogy a jövedelemadózók egy bizonyos jövedelemhatárt elérők közül kerültek ki, de egyáltalán nem biztos, hogy aki ezt a jövedelemszintet elérte, jövedelemadó-kötelessé vált. – A Horthy-kori jövedelemadó-kötelesek jövedelemeloszlását vizsgálta még, ám megfigyeléseit csupán módszertani szempontból értelmezte: THEISS Ede: Statisztikai törvényszerűség a jövedelemeloszlásban (Pareto törvénye). *Közgazdasági Szemle*, 1935/1–2. 1–38.

⁵⁹ MATOLCSY Mátyás–VARGA István: *Magyarország nemzeti jövedelme, 1924/1925–1934/1935.* Magyar Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1936.

⁶⁰ Összes egyéni jövedelem = Matolcsy és Varga definíciója szerinti nemzeti jövedelem + „köztisztviselők, orvosok, ügyvédek stb. jövedelme” – „nem bér ellenében végzett háztartási munka értéke” – „egyes közületi bevételek árnövelő hatása”. MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás.* I. m. 15–16.

⁶¹ Hogy Matolcsy és Varga jól becsülte-e meg a nemzeti jövedelmet, abban van ok kételkedni, de ezt ebben a tanulmányban nincs mód bolygatnunk.

Úgy okoskodott, hogy a kisjövedelmű, 1000 pengő/főnél évente kevesebbhez jutó népesség jövedelmeinek felmérésére van csak kilátás, mivel ők nem sokfelől, hanem kevés forrásból szerzik a betevőjüket. Matolcsy azt állította, hogy ez a vékony pénztárcájú réteg egybeesik a fizikai munkát végző keresőkkel és eltartottjaikkal. Ezután egyenként megmérte a fizikai munkát végző, általa jövedelmi szempontból viszonylag homogénnek tételezett foglalkozáscsoportoknak a jövedelmét.

Amit az összes jövedelemből ezzel az eljárással nem osztott ki a kisjövedelműeknek, azt a következő lépésben felosztotta a felső és középső réteg között. Ezt úgy tette meg, hogy elővette az 1931. évi jövedelemadó-statisztikát, és abban megkereste, hányan vannak és mennyi jövedelemhez jutnak a leggazdagabbak, azaz az évi 10 000 pengőnél magasabb jövedelműek, aztán feltételezte, hogy az a része az összes személyes jövedelemnek, ami sem a „szerénysorúaké”, sem a nagyon gazdagoké nem volt, a középrétegnek, az úgynevezett polgári társadalomnak, tehát az évi 1000 és 10 000 pengő közötti jövedelmet élvezőknek jutott.

Ezzel a módszerrel Matolcsy azt kapta, hogy az ország leggazdagabb 0,6%-aé volt a jövedelmek 20%-a, a középső 18,2%-a a jövedelmek 36%-át élvezte, a szerénysorú 81,2% pedig csak a jövedelmek 44%-ából gazdálkodhatott.⁶²

A számítás logikája nem tűnik rossznak. Most már csak azt kellene kiderítenünk, jól számolt-e Matolcsy?

Matolcsy felülvizsgálása

Évek óta vadászom Matolcsy számításának gikszereit. Nemrég jöttem rá, hogy sok tekintetben a spanyolviaszt találtam fel: több Horthy-kori közgazdász alaposan kivesézte már a Matolcsy-tanulmányt, és nem hittek az eredményeiben (de azt nem állítom, hogy erről mindenkit meggyőztek). Különösen Neubauer Gyula, Hein János, Ihrig Károly és Major Róbert tüntette ki ma-

⁶² MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 29–31.

gát. Hogy mi az, amire nem én jöttem rá, hanem ők, azt jegyzetben jelzem. Most vegyük sorra, hogyan számolta Matolcsy az országos átlagnál kisebb jövedelmű foglalkozáscsoportok jövedelmét.

Ahhoz, hogy az olvasó követni tudja az ellenőrzést, nem árt, ha valamelyest ismeri az 1900 és 1941 közötti magyar foglalkozásstatisztika fogalomrendszerét. Annyit feltétlenül tudni kell, hogy a census a keresők úgynevezett foglalkozási viszonyát is vizsgálta. Ezen azt kell érteni, hogy minden keresőről eldöntötték, önálló vagy alkalmazott-e. Önállónak az minősült, aki magát foglalkoztatta, vagyis mai kifejezéssel vállalkozó volt. Az alkalmazottakat pedig tovább bontották aszerint, hogy tisztviselők-e vagy segédszemélyek. Tisztviselő az, aki munkája dandárját a fejével, míg segédszemély az, aki a fizikai erejével végzi.

Mezőgazdasági munkások

Matolcsy a tárgyalást a mezőgazdasági munkásokkal kezdi, vagyis azokkal a mezőgazdaságban időszakosan foglalkoztatott bér munkásokkal, akiknek nem volt földjük, vagy legfeljebb egy hold föld volt a tulajdonukban vagy bérletükben. Matolcsynak már a számukat sem sikerült egészen pontosan meghatározni – az akkori KSH hathatós segítségével.⁶³ A szerző a mezőgazdasági munkás keresők közé számolta a kertészetben, tehenészetben, juhászatban foglalkoztatott segédszemélyeket is. Csakhogy ő a mezőgazdasági munkások jövedelmét igyekezett megmérni, a kertészeti stb. munkásokról csak önkényesen feltételezte, hogy ugyanakkora lehetett a jólétük. A kertészet stb. segédszemélyei közül csak a művezetőkkal, előmunkásokkal, segédekkel, munkásokkal, napszámosokkal, tanoncokkal számolt, míg az egyéb segédszemélyekről megfedkezett. A bajt tetézi, hogy az egyéb segédszemélyek eltartottjait viszont már a mezőgazdasági mun-

⁶³ Matolcsyt ezek a táblázatok téveszthették meg: *Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakothelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok.* KSH, Budapest, 1934. 23*-24*, 62*.

kások eltartottjai közé számolta, amivel művileg csökkentette a mezőgazdasági munkásság egy főre jutó jövedelmét.⁶⁴

A mezőgazdasági munkások munkabér-jövedelmét úgy kapta, hogy feltételezte, mind napszámban dolgoznak, és az átlagos napszámért összeszorozta a napszámban töltött napok számával. Az Országos Mezőgazdasági Kamarára hagyatkozva állapította meg, hány napot dolgozott egy évben egy napszámos, nevezetesen 150-et. Ez a szám gyanúsan kerek. És ha fellapozzuk a kamarai jelentést, kiderül, nem indokolatlan a gyanú: a kamara csupán megfogalmazta a szöveges jelentésben, mi a benyomásuk a napszámban töltött napok jellemző számáról, és azt a megjegyzést fűzték hozzá, hogy „a vidékenkénti eltérések ezidőszertig igen nagyok és így szinte lehetetlen országos áttekintést szerezni”.⁶⁵

Arról, hogy mennyi lehetett ténylegesen az évente munkában töltött napok száma, adatgyűjtés nem létezett, de volt legalább egy számítás. Ezt történetesen Matolcsy Mátyás végezte épp az 1930. évre vonatkozóan.⁶⁶ Ott azt kapta, hogy a 0–10 holdas kisbirtokosok, az ő segítő családtagjaik és a napszámosok munkaerejének együttesen 65,8%-a volt kihasználva, ami – évi 300 lehetséges munkanapból – 197 napszámot jelent. Ennek ellenére a jövedelemeloszlás vizsgálatakor ugyanennek a körnek jónak

⁶⁴ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 17.; *Az 1930. évi népszámlálás*. III. rész. I. m. 2.; *Az 1930. évi népszámlálás*. IV. rész. *A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtok viszonyai*. V. rész. *Részletes demográfia és a lakóházak és lakások adatai*. KSH, Budapest, 1936. 2.; *Az 1930. évi népszámlálás*. VI. rész. *Végeredmények összefoglalása, továbbá az 1935., 1938. és 1939. évi népösszeírások végeredményei*. KSH, Budapest, 1941. 101.

⁶⁵ *Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése az 1931. évi június hó 17-iki közgyűlése elé*. Országos Mezőgazdasági Kamara, Budapest, 1931. 279.

⁶⁶ Előbb felmérte, mekkora a magyar mezőgazdaság kézimunka-szükséglete, majd ezt elosztotta az egyes hónapokra aszerint, mikor mennyi munkáskezet igényel az agrárium. Ezután úgy okoskodott, hogy a mezőgazdasági cseléd munkaerejét teljesen felhasználják, hiszen úgyis ki kell őt fizetni a szerződés szerint. A következők a sorban a 10–100 holdas kisbirtokosok, hiszen a saját földjüket ők művelik. És a napszámosok, valamint a 0–10 holdas kisbirtokosok csak azt végezhetik el, ami marad nekik. MATOLCSY Mátyás: *A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon*. Magyar Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1933. 9–20., 30.

látta évente átlagosan csak 156 munkában töltött napot saccolni, és ezzel az éves földműves munkával szerzett bevételüket jóval, 21%-kal alacsonyabbra „belőni”, mint az a mezőgazdasági munkanélküliségről szóló tanulmányából következne.⁶⁷

Az átlagos napszámerről a Földművelésügyi Minisztérium (FM) végzett adatgyűjtést,⁶⁸ amelynek eredményét a Mezőgazdasági Kamara és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) is vitatta.⁶⁹ A kamara szerint a napszámér valóságos mértéke jelentősen alacsonyabb volt a minisztérium által megadottnál.⁷⁰ Mindenesetre Matolcsy az FM-nek a kamara évi jelentésében szereplő, férfiakra, nőkre és gyermekekre kiszámolt évszakonkénti országos adataira támaszkodott.⁷¹ Ezek meglehetősen rossz minőségű adatok voltak: a minisztérium az országos értékeket a vármegyei adatok súlyozatlan átlagaiból számolt országrészenkénti átlagok súlyozatlan átlagaként kalkulálta több-kevesebb pontossággal. Ebből Matolcsynak úgy jött ki az 1930–1931. mezőgazdasági évre jellemző napszámér, hogy az 1930 nyarának, őszenek, telének és a következő év tavaszának súlyozatlan átlagát vette külön a férfiak, nők és gyerekek esetében. Matolcsy azt is tudta, hogy a mezőgazdasági munkás keresők fele férfi, harmada nő, a maradék egyhatoda pedig gyermek. Ezt figyelembe véve azt kapta, hogy az átlagos napszámér

⁶⁷ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 17–18., 20. – Ezt az ellentmondást már észrevette IHRIG Károly: *Fejezetek az agrárstatisztika köréből* (III.). *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938/12. 527. Lásd még M. R. [MAJOR Róbert]: *A magyar nemzeti jövedelem nagysága és eloszlása. Századunk*, 1937/1. 47.

⁶⁸ *Földárak, haszonberek és munkaberek 1926–1933. A m. kir. földművelésügyi minster jelentései Magyarország szántóföldjeinek és termőszőlőinek forgalmi áráiról és földhasznobéireiről, a mezőgazdasági és szőlőmunka napszámérékről, sommás (idény) munkabékekről és gazdasági cselédbékekről. (A m. kir. földművelésügyi miniszterhez a gazdasági tudósítóktól és a m. kir. gazdasági felügyelőségektől beérkezett jelentések szerint.)* Gépirat, MMGMK Mezőgazdasági Könyvtár.

⁶⁹ GUNST Péter: *A parasztság jövedelmi viszonyai...* I. m. 710.

⁷⁰ *Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése...* 1931. I. m. 277–278.; *Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése az 1932. évi június hó 25-iki közgyűlése elé.* Országos Mezőgazdasági Kamara, Budapest, 1932. 230.

⁷¹ *Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése...* 1932. I. m. 229–230.

1930–1931-ben 2,1 pengő volt.⁷² A probléma az, hogy Matolcsy rosszul tudta: a népszámlálás foglalkozásstatisztikája azt állapította meg, hogy a mezőgazdasági munkás keresők 74,4%-a volt férfi, 21,7%-a nő, és 3,9%-a tizenöt éven aluli.⁷³ A helyes férfi-nő-gyermek aránnyal számolva Matolcsy a napszámbeérek országos átlagára nem 2,1 pengőt, hanem 2 pengő 35 fillért kapott volna. Vagyis csak ezzel az egy pontatlansággal több mint 10%-kal alulbecsülte a mezőgazdasági munkások munkajövedelmét.

Mennyi lehetett igazából az átlagos napszámbeér Magyarországon 1930–1931-ben? Ahhoz, hogy ezt korrekten megbecsüljük az FM vármegyei szintű adataiból, három, az FM által figyelmen kívül hagyott dolgot kellene tudnunk: 1. milyen arányban oszlottak meg a napszámbeében töltött napok az évszakok között, 2. hogyan alakult meggyenként a nő, férfi és gyermek keresők aránya a mezőgazdasági munkások között, 3. hogyan oszlott meg a mezőgazdasági munkás népesség meggyenként. Az első két tényezőről nem maradt fenn adat. Abban viszont lehetséges előrelépni, hogy a napszámbeérek országos átlagát a meggyei napszámbeéreknek a mezőgazdasági munkás keresők száma szerint súlyozott átlagaként számítsuk. Így azt kapjuk, hogy míg Matolcsy 2,1 pengőnek találta a szokásos napszámbeéért, addig az elérhető legjobb számítási módszert használva 2 pengő 42 fillért kapunk, ami 15%-os eltérés.⁷⁴

Matolcsy szerint a mezőgazdasági munkások tulajdonában 155 454 ház volt.⁷⁵ Valójában semmilyen adat nincs arról, hány

⁷² MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 17.

⁷³ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 2–3. – Elképzelhetőnek tartom, hogy a női és főleg a gyermek mezőgazdasági keresők számát alulbecsüli a népszámlálás, mert őket a férfiaknál kevésbé voltak hajlamosak az emberek keresőként megjelölni a számlálólapon (vö. IHRIG Károly: I. m. 527.). Matolcsy azonban biztosan nem ezért vette az arányukat a cenzuson kimutatottnál nagyobbak, ugyanis a mezőgazdasági munkások munkajövedelmét úgy számolta, hogy a 150 napra kapott 2,1 pengős napszámbeéért a keresők népszámlálásán kimutatott számával szorozta fel.

⁷⁴ *Az 1930. évi népszámlálás. II. rész*. I. m. 64*; *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 2–3; *Földárak, haszonbérek és munkabérek 1926–1933*. I. m.

⁷⁵ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 18.

házuk volt. Az igaz, hogy 155 454 olyan mezőgazdasági munkás kereső volt az országban, akinek volt a tulajdonában ház vagy házrész.⁷⁶ Ez azonban más, mint amit Matolcsy kideríteni szeretett volna. Először is, itt a háztulajdonosok számáról, nem pedig a tulajdonukban lévő házak számáról van szó, vagyis akinek több háza volt, azt is csak egyszer számolták. Persze gondolhatjuk, hogy az agrárbérmunkásság vállalát csak kevéssé nyomhatta az az édes teher, hogy több lakóingatlana is volt. Ám nagyot tévedünk: az ugyanis kiderül a népszámlálásból, hogy az 178 899 háztulajdonos őstermelő segédszemély keresőnek 279 940 lakóháza volt.⁷⁷ Amikor tehát Matolcsy a háztulajdonosok számával azonosította a házak számát, súlyosan alulbecsülte a mezőgazdasági munkásságnak a házvagyonából eredő jövedelmét. Másodszor, Matolcsy tévesen azt feltételezi, hogy a házrészek jövedelme ugyanakkora átlagosan, mint a házaké. Ez azonban kiküszöbölhetetlen hiba, mert nem derül ki a népszámlálásból, hogy a háztulajdonosok közül hányan egész ház, hányan csak házrész tulajai voltak. Harmadszor, Matolcsy legdurvább hibája az, hogy rossz táblázatot nézett: a háztulajdonos mezőgazdasági munkás keresők számát kereste ki (155 454), holott a mezőgazdasági munkások eltartottjai között még volt további 42 421 háztulajdonos.⁷⁸ Azzal, hogy megfélekezett róluk, szintén a valóságosnál jelentősen alacsonyabbnak mérte a mezőgazdasági munkások lakóingatlanaikból eredő jövedelmét.

Matolcsy azonban nemcsak azt nem tudta megmondani, hány házuk volt a mezőgazdasági munkásoknak, de azt sem, mennyi volt egy-egy házuknak átlagosan az évi jövedelme, vagyis a haszonértéke, az érte kapható lakbér. Arról, hogy milyen minőségűek voltak a mezőgazdasági munkások házai, semmilyen adat nem létezett. Ezért Matolcsy azzal a feltételezéssel élt, hogy átlagosan pont annyit értek a házaik, amennyit az átlagos falusi ház. Az átlagos falusi ház haszonértékét 5 mázsa búzában, azaz

⁷⁶ Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. 63*, 243. Vö. Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. 170., 176.

⁷⁷ Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. 172., 178.; Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. 10.

⁷⁸ Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. 182.

termelői áron 77,9 pengőben határozta meg, de nem tudta megindokolni, miért épp ennyinek gondolta.⁷⁹ Annyi tudható, hogy a házadó-statisztika alapján – Matolcsy szerint⁸⁰ – 1930–1931-ben a falusi házak évi átlagos hasznóértéke ennél jóval magasabb, 117 pengő volt.⁸¹

Matolcsy a mezőgazdasági munkások baromfitartásból származó éves jövedelmét, illetve az általuk megkeresett tüzelőanyag értékét szintén sehonnan sem tudta, csupán elképzelte.⁸²

A mezőgazdasági munkásoknak földjeik is voltak, csak kevés. (Az eltartottjaiknak bármekkora földjük lehetett. A keresőknek elvileg 1 holdnál minden esetben kevesebb, különben a kisbirtokosok kategóriájába kellett volna kerülniük. A gyakorlatban még 20–50 holdas földtulajdonost is kimutatott köztük a népszámlálás.⁸³) Földbirtokaik jövedelmét azonban a szerző nem a mezőgazdasági munkásokéhoz számolta, hanem a 10 holdon aluli kisbirtokosokéhoz, amivel mesterségesen gazdagította a kisbirtokosokat, szegényítette a mezőgazdasági munkásokat. A földbérleteik⁸⁴ jövedelmét sehová sem számolta.

Arról a lehetőségről, hogy a mezőgazdasági munkásoknak mellékfoglalkozásból is származhatott jövedelmük, megfeledkezett. Ez igaz az összes átlag alatti jövedelmű foglalkozáscsoport föld- és házbirtokosságon kívüli mellékjövedelmeire, pedig ilyenek voltak a cenzus szerint.⁸⁵

Az 1,3 millió főnyi mezőgazdasági munkásság jövedelmét tehát Matolcsy úgy határozta meg évi 183,4 pengőben fejenként, hogy egyetlen jövedelemforrásukról sem volt tárgyyszerű értesülése.

⁷⁹ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 18.; MATOLCSY Mátyás–VARGA István: *Magyarország nemzeti jövedelme*. I. m. 51.

⁸⁰ A pénzügyminiszteri házadó-statisztika (*Adóstatistika II. füzet*. I. m. 73–92.) adataival Matolcsyét nem sikerült egyeztetnem.

⁸¹ MATOLCSY Mátyás–VARGA István: *Magyarország nemzeti jövedelme*. I. m. 144.

⁸² MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 18. – Ezt észrevette MAJOR Róbert: I. m. 46–47.

⁸³ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 171., 177., 183.

⁸⁴ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 182.

⁸⁵ *Az 1930. évi népszámlálás. III. rész*. I. m. 205.; *Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész*. I. m. 141.

Gazdasági cselédek

A gazdasági cselédek azok a mezőgazdaságban foglalkoztatott segédszemélyek, akik hosszabb távon, folytonos szolgálatra szerződtek. A gazdasági cseléd keresők Matolcsy által megadott száma egészen pontosan a népszámlálásban gazdasági cselédként kimutatott, valamint a tehenészet, juhászat, kertészet egyéb segédszemély keresőinek összege. A gazdasági cselédek eltartottjainak számába viszont a tehenészet, juhászat, kertészet egyéb segédszemélyeinek eltartottjait nem számolta bele,⁸⁶ hanem a mezőgazdasági munkások eltartottjaihoz számította őket, amivel mesterségesen növelte a gazdasági cselédek jólétét.

A gazdasági cselédek munkajövedelmének megállapításához először is az éves járandóságuk (egész konvenciójuk) országos átlagértékeinek az ismeretére van szükség. Ám egy ilyen adatot előállítani igen nehézkes vállalkozás, mégpedig a konvenció térbeli és egy birtokon belüli változékonysága, illetve a járandóságok sokfélesége miatt.⁸⁷ Ennek ellenére Matolcsy azt állította, hogy ő tudatában van az országos átlagnak a konvenció pénzbeli és terménybeni részére vonatkozólag. Hogy mennyire vegyük szilárdnak a meggyőződését közlése hitelességében, arról sokat elárul, hogy egy másik írásában ettől teljesen eltérő felsorolást adott arról, miből állt össze országos átlagban a konvenció, majd egy harmadikban megint mást – mindig forrásmegjelölés nélkül.⁸⁸ A jövedelemeloszlásról szóló tanulmányában használt adatokat Matolcsy feltehetőleg az 1936-os *Új lexikon*ból, Kerék Mihály egyik szócikéből vette át, pontosabban szemezte ki, mert nem mindegyik ott szereplő tétellel foglalkozott.⁸⁹ A szócikk valóban azt állítja, hogy búzából, rozsból, árpából, kukoricából, tejből, készpénzből az az országos átlag, amit Matolcsy ír.

⁸⁶ Az 1930. évi népszámlálás. III. rész. I. m. 2–3.

⁸⁷ HAJPÁL Gyula: *A mezőgazdasági cseléd természetbeni járandóságának értékelése*. Stephaneum, Budapest, 1934. 3.

⁸⁸ MATOLCSY Mátyás: *A mezőgazdasági munkanélküliség...* I. m. 27.; MATOLCSY Mátyás–VARGA István: *Magyarország nemzeti jövedelme*. I. m. 24.

⁸⁹ KERÉK Mihály: *Mezőgazdasági munkások*. In: DOMÁNDI László–JUHAZS Vilmos (szerk.): *Új lexikon. Ötödik kötet*. Danthe–Pantheon, Budapest, 1936. 2723.

Nehéz elképzelni azonban, hogy tényleg így volt, mert a tárgyról csak egy országos adatgyűjtés folyt, és az más mutatott. Az FM évente állított elő a cselédbér mértékéről megyénkénti adatokat az úgynevezett gazdasági tudósítók és felügyelőségek útján, de ezek országos összesítését meg sem kísérelte. Ám a készpénzjárandóság és a főbb terményjárandóságok esetében mi megpróbálkozhattunk ezzel úgy, hogy a megyei értékeket aszerint súlyozzuk, hány gazdasági cseléd keresőt talált a népszámlálás az adott vármegyében. A vizsgálat azt mutatja, hogy volt, amiből (sokkal) többet, volt, amiből kevesebbet kaptak a hivatalos adatgyűjtés szerint a cselédek, mint Matolcsy állítja (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. A gazdasági cselédek éves bérének egyes elemei országos átlagban⁹⁰

Járandóság fajtája	Gazdasági cselédek évi bére országos átlagban (1930–1931)	
	Matolcsy szerint	Földművelésügyi Minisztérium adatai alapján becsült
készpénz (pengő)	20,0	48,3
búza (mázsa)	9,8	7,4
rozs (mázsa)	6,2	7,4
árpa (mázsa)	2,6	2,6

A konvencionak a terménybeni és pénzbeni részén kívül voltak egyéb elemei is. Ilyen volt a baromfitartás, amelynek jövedelmét ismét csak megtippelni tudta Matolcsy. A cselédbér részét képezte a házhasználat is, amit megint 5 mázsa búza jövedelemnek vett a szerző találmára, ahogy a tüzelőanyag értékét is ugyanilyen módon állapította meg.⁹¹

⁹⁰ A táblázat forrása: *Földárak, haszonbérek és munkabérek 1926–1933*. I. m.; *Az 1930. évi népszámlálás. III. rész*. I. m. 198; MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 19.

⁹¹ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 19.

A konvenciónak ezenfelül is voltak még szokványos tételei, de ezeknek nem találni nyomát Matolcsynál. A sok helyen tej helyett járó, de annál jóval nagyobb értéket képviselő marhatartásról, továbbá a sertéstartásról (az állattartáshoz a cselédek legelőt, istállót, pásztort stb. kaptak), az orvosi és gyógyszerköltség térítéséről, de a szegődményföldekről, sóról, szalonnáról, főzelékfélékről is megfeledkezett.⁹²

Azzal viszont foglalkozott, hogy nem minden cseléd kereső jutott egész konvencióhoz. Matolcsy megtalálta a népszámlálásban, hogy a gazdasági cseléd keresők 22%-a húsz éven aluli volt, és feltételezte, hogy ők a félkonvenciósök.⁹³ Amikor azonban kiszámolta pengőben a cselédség összes jövedelmét, akkor a húsz éven aluliaknak nemcsak a konvenciójuk pénzbeni, terménybeni és jószágértékesítésből eredő részét felezte, hanem a számukat is.⁹⁴ Ez a számolási hiba önmagában 5%-kal csökkentette a gazdasági cselédek Matolcsy által kimutatott egy főre jutó jövedelmét.

Ennél sokkal jelentősebb az a kortársak által gyakran felemlített probléma, hogy Matolcsy a cselédek nem pénzbeni bérét termelői, más néven majori áron számította át pengőre, vagyis azon az áron, amiért a cseléd értékesíthette a fizetségül kapott terményeket. Csakhogy a járandóság jelentős részét a cselédek nem adták el, hanem maguk elfogyasztották. A városi, nem őstermelő népességnek azonban azért, hogy ugyanennyi terményhez hozzájusson, a termelőinél jóval magasabb fogyasztói árat kellett fizetnie. Vagyis a cselédekénél kimutatott 1 pengő jövedelem na-

⁹² *Földárak, haszonbérék és munkabérék 1926–1933.* I. m.; REICHENBACH Béla: *Mezőgazdasági üzemtan. I. rész. A mezőgazdasági üzem berendezése és szervezése. Első kötet. A mezőgazdasági termelés alapkellékei és ezek üzemszervezési vonatkozásai.* Pátria, Budapest, 1930. 191–193.; KOVÁCS Imre: *A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai.* *Magyar Szemle*, 1935/9–12. 212.; ÉBER Ernő: *Költészet és valóság a puszták népéről.* *Köztelek*, 1936/69–70. 666.; HELLER András: *Cselédsor. A mezőgazdasági cselédek helyzete 1935-ben, különös tekintettel a székesfehérvári járásra.* Szent István-Társulat, Budapest, 1937. 90–103.; IHRIG Károly: I. m. 527–528.; HAJPÁL Gyula: I. m. 5–8.; GUNST Péter: *A parasztság jövedelmi viszonyai...* I. m. 712–716.

⁹³ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás.* I. m. 19. Vö. GUNST Péter: *A parasztság jövedelmi viszonyai...* I. m. 719.

⁹⁴ A hibát NEUBAUER Gyula (*A magyar nemzeti jövedelem megoszlása.* I. m. 357.) fedezte fel.

gyobb használati értéket képvisel, mint például a középrétegek 1 pengő jövedelme. Ez abban az esetben, ha valaki a jövedelmi egyenlőtlenséget kívánja megfigyelni, súlyos probléma, ugyanis szegényebbnek tünteti fel a cselédeket, mint amilyenek azok valójában voltak.⁹⁵ Hogy ez az eljárás milyen nagymértékben alulbecsli a cselédek jölétét, arról Hajpál Gyula végzett számítást: úgy találta, hogy ha a cselédek önfogyasztását nem termelői, hanem budapesti fogyasztói áron számítja, a cselédbér értéke majdnem háromötödével növekszik.⁹⁶

Ráadásul Matolcsy nemcsak a cselédbért, hanem az összes 100 hold alatti kisbirtokos földjáraadékát, a mezőgazdasági munkások tűzifáját, minden felmért foglalkozáscsoport baromfitartásának hozadékát termelői áron számolta, ahogy minden átlag alatti jövedelmű réteg háztulajdonának hasznóértékét is majori búzaáron kalkulálta. Neubauer Gyula kísérelt meg valami fogalmat alkotni arról, milyen mértékben változtatna a jövedelemeloszlás képén, ha Matolcsy a mezőgazdálkodók önfogyasztását fogyasztói áron számolta volna: ha feltesszük, hogy a termények 40%-át a termelők maguk fogyasztották el, és a termelői árnál 50%-kal volt magasabb a fogyasztói ár, akkor a mezőgazdasági népesség jövedelme a Matolcsy és Varga által mért összes egyéni jövedelemnek 8%-ával nő, amin a félországnyi átlag alatti jövedelmű agrárnépességnek csak a közép- és nagybirtokosok, illetve közép- és nagybérlők mindössze körülbelül tizezres populációjával kellett osztozniuk.⁹⁷

Matolcsy abban a tudatban volt, hogy a gazdasági cselédeknek nincs saját házuk, mert az őket felfogadók által a konvenció-

⁹⁵ REICHENBACH Béla: I. m. 193.; VARGA, Stefan: Die Einkommenverteilung in Ungarn. *Pester Lloyd*, 1936/180. 10.; UÓ: Probleme des Nationaleinkommens. *Pester Lloyd*, 1944/55. 8.; IHRIG Károly: I. m. 524.; NEUBAUER Gyula: A magyar nemzeti jövedelem nagysága. *Közgazdasági Szemle*, 1939/7–8. 553–555.; NEUBAUER Gyula: A magyar nemzeti jövedelem megoszlása. I. m. 323–327., 346., 359.; HAJPÁL Gyula: I. m. 10–11.; *A nemzeti jövedelemszámítás és az adóstatistika problémái*. Magyar Statisztikai Társaság, Budapest, 1938. 21–22., 34–35., 53–55., 77–78. Ezzel egyébként MATOLCSY Mátyás is tisztában volt (*A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 7., 11.), de nem tett semmit a probléma kivédése érdekében.

⁹⁶ HAJPÁL Gyula: I. m. 11.

⁹⁷ NEUBAUER Gyula: A magyar nemzeti jövedelem megoszlása. I. m. 327–328.

ban biztosított lakásban élnek. Tévedett: a census közel 28 ezer ház- és házrésztulajdonost talált a gazdasági cselédek és eltartottjaik között. Ebben a körben a keresők 10%-a háztulajdonos volt. Az ebből eredő jövedelemről Matolcsy teljességgel megfeledezett. Ugyancsak nem gondolt azzal, hogy a gazdasági cselédeknek földjük és földbérletük is volt. Pedig 72 ezer főnek volt földtulajdona, 4 ezernek bérlete.⁹⁸

A mintegy 600 ezer főnyi gazdasági cselédség jövedelmét tehát Matolcsy úgy határozta meg évi 204,6 pengőben fejenként, hogy egyetlen jövedelemforrásukról sem volt tárgyyszerű értesülése.

0–10 holdas kisbirtokosok és kisbérlők

A 0–10 holdas kisbirtokosok és -bérlők jövedelmét úgy mérte fel Matolcsy, hogy gondolatban kettéhasította a parasztok személyiségét tulajdonosra és munkásra. Először kiszámolta, mennyi pengőt dolgozott össze egy ilyen törpebirtokos vagy -bérlő nap-számosként akár a saját földjén, akár másén. Aztán kiszámolta, mennyit kerestek földjeikkel tulajdonosi minőségben, azaz hány pengő ütötte volna a markukat, ha földjeiket haszonbérbe adták volna.

Innen azonban két jövedelemféleség is hiányzik. Egyrészt az, mennyire rüg a birtok felszerelése (állatok, gépek, szerszámok stb.) utáni vagyonjádék. Ezzel annak ellenére nem számolt Matolcsy, hogy a legkisebb (0–20 holdas) birtokokon volt egységy területre messze a legjelentősebb az élő leltár, vagyis az állatállomány.⁹⁹ Másrészt az egyház azt tanítja, hogy egy Istenben három személy van. A közgazdaságtan pedig azt, hogy egy parasztban is három személy van, nem pedig kettő. Vagyis háromféle minőségben tehet szert jövedelemre. A földet megmunkálóként a munkabérre. A föld tulajdonosaként a földjádékra és a felszerelés utáni tőkekamatra. Végül vállalkozóként is jövedelem-

⁹⁸ Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. I. m. 170., 176., 182.

⁹⁹ IHRIG Károly: I. m. 528.; LIPTÁK László: A birtokpolitikai munka statisztikai alátámasztása. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1936/5. 436–437.

hez juthat, ahogy azt egy földbérlő teszi.¹⁰⁰ Matolcsy vállalkozói minőségben szerzett jövedelmeket nem számít fel. Ez azzal jár, hogy a főfoglalkozású földbérlőknek kizárólag munkajövedelmet (napszámbért) számol el, vagyis jövedelmi helyzetük megegyezik nála a mezőgazdasági munkásokéval. Döntését azzal indokolta, hogy vállalkozói nyereséggel a nagy válság kellős közepén, 1930–1931-ben úgysem lehet számolni.¹⁰¹ Ezt az állítást a kisbirtokok lokális számtartás-statisztikai adatgyűjtései megerősíteni látszanak.¹⁰² Ha Matolcsynak igaza volt, akkor a Horthy-korszak többi évére nem reprezentatív az a kép, amit a törpebirtokos és -bérlő rétegről rajzolt.

A kisbirtokosok munkájukkal szerzett jövedelméről Matolcsy tudása ugyanolyan bizonytalan volt, mint a mezőgazdasági munkásokéről: esetükben is csak tippelte, hány napot dolgozhattak egy évben, és ezúttal is a hibásan számolt (alulbecsült) átlagos napszámbérrel dolgozott.¹⁰³

Matolcsynak nagyon határozott értesülései voltak arról, mekkora a 0–10 holdas parasztok földtulajdona: 3 208 846 hold.¹⁰⁴ Ez a valóságos birtokviszonyaik mértéktelen eltúlzása, amely a statisztikák súlyos félreértésén alapult. Matolcsy az értesülését az 1930. évi birtokviszonyokról a vetésterületi statisztika alapján készült kimutatásból vette.¹⁰⁵ Ez községenként mérte fel a földbirtokokat. Vagyis, ha egy 200 holdas középbirtokosnak húsz falu határában volt 10-10 hold földje, akkor az ő tulajdonát a felmérés nem egy középbirtoknak, hanem húsz törpebirtoknak számolta.¹⁰⁶ Ennek következtében ebben a kimutatásban a

¹⁰⁰ Lásd például HENSCH Árpád: *Mezőgazdaságtani üzemtan*. Első kötet. *Jószágbarendezés- és kezeléstan*. Vitéz A., Kassa, 1906. 26., 326., 383.

¹⁰¹ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 23.

¹⁰² KESZTYÜS Lajos: *Kutatások a tiszántúli és északi dombosvidéki kisgazdák vagyoni és jövedelmi helyzetéről az 1931–1936-ig terjedő években*. K. n., Debrecen, 1938. 49–50.

¹⁰³ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 20.

¹⁰⁴ Uo. 21.

¹⁰⁵ SAJÓHELYI István: *Gazdaságaink nagyságmegoszlása 1930-ban*. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1931/7. 669.

¹⁰⁶ Ezt korábban még Matolcsy is tudta.

0–10 holdas birtokok kategóriába nagyobb földterület esett, mint amekkora a 0–10 holdas birtokok tulajdonában tényleg volt. Hogy mennyivel, az az 1935. évi mezőgazdasági összeírásról derült ki: azzal szemben, amit Matolcsy gondolt, nem 3 208 846, hanem csak 3 088 253 hold volt a szabadforgalmú 0–10 holdas birtokok területe.¹⁰⁷ Matolcsy abban a hitben élt, hogy ez mind a 0–10 holdas kisbirtokos foglalkozáscsoporté. Igazából azonban – mint az 1930-as census megvilágította – ennek jelentős része a többi foglalkozáscsoporté volt, vagyis azoké, akik csak mellékfoglalkozásként voltak kisbirtokosok. Ugyanakkor a 0–10 holdas birtokok eltartottjainak tulajdonában voltak 10 holdnál nagyobb földek is. Hogy mekkora földterület volt a tulajdonukban a főfoglalkozású 0–10 holdas birtokoknak eltartottaikkal együtt, azt a népszámlálásból csak megbecsülni lehet azzal a feltevéssel, hogy minden egyes birtoknagyság-kategóriában átlagosan akkorák voltak a birtokaik, mint amekkora az adott kategóriában az átlagos nagyságú szabadforgalmú birtok volt az 1935. évi mezőgazdasági összeírás szerint. Így azt kapjuk, hogy 3 208 846 hold helyett valójában 2 087 088 hold földtulajdonuk lehetett a törpebirtokoknak és törpebérlőknek.¹⁰⁸ A Matolcsy által megadottnál több mint egyharmaddal kevesebb.

Matolcsy azt is tudni vélte, hogy az 1930. évi felmérés alapján a 0–10 holdas kisbirtokosok földjeiből 312 000 hold szőlő volt.¹⁰⁹ Valójában, mint 1935-ben kiderült, a 0–10 holdas szabadforgalmú földbirtokok területéből csak 187 292 volt szőlő,¹¹⁰ és még ezen is osztozniuk kellett a törpebirtokosoknak és -bérlőknek a többi foglalkozáscsoporttal.

Az is kérdéses, ahogy Matolcsy a törpebirtokosokat egységnyi földterület után megillető haszonbért számolta. A szerző azt mondja, az FM haszonbér-statisztikájából veszi át, hány mázsa búza haszonbért kellett lefizetni országos átlagban a 0–5, illetve

¹⁰⁷ *Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. II. Birtoknagyság-csoportok szerint.* KSH, Budapest, 1937. 29*.

¹⁰⁸ Uo.; *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész.* I. m. 183.

¹⁰⁹ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás.* I. m. 21.

¹¹⁰ *Magyarország földbirtokviszonyai...* I. m. 29*.

5–10 holdas birtokok 1 kataszteri holdjáért országos átlagban.¹¹¹ Az FM statisztikájában azonban ilyen 1930-ra és 1931-re nem találunk.¹¹² Ott egyrészt csak az 1 hold föld (feltehetően szántó-föld) után terményben fizetendő bér -tól/-ig értékei szerepelnek. Másrészt az sem olyan részletességgel, hogy külön lehetne tudni a 0–5 és 5–10 hold nagyságú birtokok haszonbérét, hanem csak a 100 hold alatti, majd a 100–1000 holdas, végül az 1000 holdnál nagyobb birtokok haszonbéréről készült kimutatás. Az FM-statisztikának az országos átlagra vonatkozó adataiból annyit lehet kiolvasni, ha az átlagos földhaszonbért a felső és alsó országos határértékek számtani közepeként becsüljük, hogy 1930–1931-ben holdanként 2,3 mázsa búza lehetett a bérleti díj Magyarországon, míg Matolcsy 2,1-del számolt.¹¹³

Az FM-felmérés országos átlagadata a haszonbérrel azonban nem sokat ér, mert azt a megyei értékek súlyozatlan átlagaként kalkulálta a minisztérium. Ezért kiszámoltam az országos átlagot a megyei határértékek számtani közepeiből úgy, hogy azokat aszerint súlyoztam, hány hold föld volt ténylegesen bérbe adva a 100 holdnál kisebb birtokokból az egyes vármegyékben 1935-ben.¹¹⁴ Így azt kaptam, hogy a Matolcsy által közölt holdankénti 2,1 mázsa búza helyett számottevően magasabb, 2,5 mázsa termény lehetett Magyarországon a 100 hold alatti birtokokon az átlagos haszonbér.

A törpebirtokosok és -bérlők házainak számát Matolcsy önkényesen azonosnak vette az ebbe a foglalkozáscsoportba tartozó keresők számával („kb. 491 000”). A népszámlálás szerint ebben a kategóriában a keresők és eltartottjaik között 476 654 ház- és házrésztulajdonos volt.¹¹⁵ Egy ház évi haszonértékét megint 5

¹¹¹ MATOLCSY Máttyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 20–21. A szőlőterület után járó haszonbért Matolcsy egészen önkényesen határozta meg.

¹¹² Sőt korábbra és későbbre sem: *Földárak és földhaszonbérek Magyarországon 1913. év végén*. Magyar Királyi Földművelésügyi Ministerium, Budapest, 1914; ÉBER Ernő: *A földárak és haszonbérek alakulása tíz év alatt. Közgazdasági Szemle*, 1939/3–4. 298–299., 306–307.; Uó: *A földárak és haszonbérek alakulása 1939-ben. Közgazdasági Szemle*, 1940/9. 643–647.

¹¹³ *Földárak, haszonbérek és munkabérek 1926–1933*. I. m.

¹¹⁴ *Magyarország földbirtokviszonyai...* I. m. 10*–18*.

¹¹⁵ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 182.

mázsa búzának feltételezte, ahogy a baromfitartás jövedelmét is érzésre adta meg.¹¹⁶

A mintegy 1 millió 750 ezer főnyi 0–10 holdas kisbirtokosok és kisbérlők jövedelmét tehát Matolcsy úgy határozta meg évi 227,2 pengőben fejenként, hogy egyetlen jövedelemforrásukról sem volt tárgyyszerű értesülése.

10–100 holdas kisbirtokosok és kisbérlők

A 10–100 holdas gazdák jövedelmének számítását pontosan azaz a technikával és pontosan ugyanazokat a hibákat elkövetve hajtotta végre Matolcsy, mint a 0–10 holdas gazdálkodóké.¹¹⁷ Csupán annyit érdemes megjegyezni, hogy a munkavégzésüket évi átlag 221 napszám bérének feleltette meg, noha korábban azt mérte, hogy 1930-ban 288 napot dolgoztak.¹¹⁸ Róluk azt állítja, hogy 5 333 589 hold földjük volt,¹¹⁹ ám igazából ennek csak kevesebb mint háromnegyedére, 3 984 360 holdra becsülhető földjeik összterülete.¹²⁰ A földjeik után járó holdankénti haszonbért 1,6 mázsa búzának veszi, noha az a minisztériumi adatok alapján – mint már láttuk – 2,5 mázsának becsülhető. Újdonság, hogy ezúttal már számol a birtok felszerelése után keletkező jövedelemmel is, nem csak a föld utáni haszonbérrel. De azt, hogy az mennyi, úgy állapítja meg, hogy Kesztyűs Lajos néhány tiszántúli gazdaságra vonatkozó holdankénti adatait országos érvényűnek veszi, pedig dunántúli adatok is rendelkezésre álltak, amelyek egészen más képet mutattak.¹²¹

¹¹⁶ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 21.

¹¹⁷ Uo. 22–23.

¹¹⁸ MATOLCSY Mátyás: *A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon*. I. m. 17.

¹¹⁹ A tévesen értelmezett adat forrása: SAJÓHELYI István: I. m. 669.

¹²⁰ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 183.; *Magyarország földbirtokviszonyai...* I. m. 29*.

¹²¹ KESZTYŰS Lajos: *A kisgazdák számtartási rendszere és a debrecenvidéki kisközépgazdaságok 1931. és 1932. évi jövedelmezőségi eredményei*. K. n., Debrecen, 1933. 26.; Uő: *Kutatások a tiszántúli és északi dombosvidéki...* I. m.

A mintegy 750 ezer főnyi 10–100 holdas kisbirtokos és kisbér-lő jövedelmét tehát Matolcsy úgy határozta meg évi 431,7 pen-gőben fejenként, hogy egyetlen jövedelemforrásukról sem volt tárgyyszerű értesülése.

Bányászok és kohászok

A bányász és kohász segédszemélyek esete azért érdekes, mert legalábbis a munkajövedelmek felmérésére itt nyílt a legjobb lehetőség – Matolcsynak mégis sikerült elszűrnie. A népszám-lálásban ugyanis azt találta, hogy 33 987 segédszemélyt fog-lalkoztatott az ágazat, míg a statisztikai évkönyvben azt lelte fel, hogy a kohók és bányavállalatok adatközlése szerint 1930. október 1-jén 32 311 munkásuk volt. A különbséget megmagya-rázására Matolcsy azt a történetet fabrikálta, hogy az az 1676 kereső, aki szerepel a cenzusban, de a vállalati statisztikában nem, nem lehet más, mint a munkanélküli bányász segédsze-mélyzet.¹²²

Való igaz, hogy valamilyen előttem ismeretlen logika által ve-zérelve a magyar népszámlálások a munkanélkülieket a keresők közé sorolták annak alapján, hogy szokásosan milyen kereső tevékenységet végeztek azelőtt.¹²³ Ám ebből az 1676 főből mégis legfeljebb 115-en voltak munkanélküliek. A többiek csak azért veszték el, mert Matolcsy eltévedt a statisztikai évkönyv táblá-zatában: a munkanélkülinek hittek közül 1561 fő igazából a bá-nyák és kohók szolga és altiszt segédszemélyzete volt, akik kicsit feljebb szerepeltek a statisztikai évkönyvben, mint ahol a többi bányászati segédszemély, és akik nagyon is kerestek pénzt, sőt jóval többet, mint a többiek.¹²⁴ Így sikerült a bányász segédsze-

22. (VIII. táblázat); JUHOS Lajos–KULIN Sándor: I. m. 12–13. – Az évrre lásd IHRIG Károly: I. m. 528.

¹²² MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 23–24.

¹²³ *Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. I. m. 12*, 32**; *Az 1941. évi népszám-lálás. 3. Összefoglaló adatok*. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat–MOL, Budapest, 1978. 37–38.

¹²⁴ *Magyar statisztikai évkönyv. 1931*. KSH, Budapest, 1932. 106.

mélyeket munkajövedelmük 11%-ától megszabadítania a szerzőnek. E hiba nélkül az egy főre jutó jövedelem ebben a foglalkozáscsoportban 12%-kal magasabb lett volna, mint amennyit Matolcsy megad.

A bányász segédszemélyek esetében végre helyesen állapította meg Matolcsy, hogy közülük 8676 fő volt ház- vagy házrésztulajdonos.¹²⁵ Hogy ebből mennyire indokolatlanul következtetett arra, hogy ezek szerint 8676 házuk volt, azt mutatja, hogy a népszámlálásból annyi kiderül, hogy a bányász és kohász segédszemélyek közül csak a keresőknek ennél jóval több, 9152 lakóháza volt.¹²⁶ A lakóingatlanaiak hasznóértékét most is csak a hasára ütve vette 5 mázsa búzának. Helyesen olvasta ki azt is a cenzusból, hány földbirtokos volt közöttük, és birtokuk melyik mérettartományba esett.¹²⁷ Ebből ismeretlen eljárással 10 450 holdra becsülte birtokaik nagyságát. Ha az egyes birtokkategóriákban az átlagos birtokméretet az 1935. évi mezőgazdasági összeírásra támaszkodva állapítjuk meg, akkor a bányász és kohász segédszemélyek földtulajdona 11 749 holdnak, a Matolcsy által megadottnál 12%-kal nagyobbnak becsülhető. Ennek a földnek csak a hasznóbérével számolt Matolcsy. Arról már megfeledezett, hogy a bányászok és kohászok dolgozhattak is ezeken a birtokokon, ahogy az általuk bérelt földek utáni jövedelmet sem vette figyelembe.

Így végül Matolcsy a több mint 110 ezer főnyi bányász és kohász segédszemély népesség éves jövedelmét is úgy adta meg 427,3 pengőnek fejenként, hogy jövedelemforrásaikból egyet sem sikerült tárgyszerűen feltérképeznie.

A többi ágazat segédszemélyei

Az ipar, kereskedelem és hitel, közlekedés, közszolgálatok és szabadfoglalkozások segédszemélyeinek és a házi cselédeknek a számából Matolcsy kifelejtett néhány ezer keresőt és eltartottjaikat: a házi, nép- és vándoripari segédszemélyeket, valamint a

¹²⁵ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. I. m. 184.*

¹²⁶ *Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. I. m. 10.*

¹²⁷ *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész. I. m. 185.*

kofákat, házalókat, ügynököket, közraktári segédeket, a temetkezési vállalatok és a vízi közlekedés segédjeit, végül a hordárokat.¹²⁸ Közéjük számolta ellenben a szóban forgó ágazatokban foglalkoztatott segítő családtagokat.

A segédszemélyek munkabértömegét a társadalombiztosítás adataiból állapította meg. Ezt azért tehette meg, mert – úgy tudta – 1930–1931-ben az összes ebbe a kategóriába tartozó ágazatban biztosítási kötelezettsége volt az alkalmazottaknak.¹²⁹ A társadalombiztosítási adatokban azonban jóval, 306 ezer fővel kevesebb segédszemély szerepelt, mint a népszámlálásban. Matolcsy úgy okoskodott, hogy ebből 200 ezer fő a népszámláláson kimutatott munkanélküli. A maradék 106 ezer fő feléről feltételezte, hogy szintén munkanélküli, másik feléről pedig azt, hogy alkalmi munkás, akinek van jövedelme. Meghökkenítő logikával azt tippelte, hogy egy alkalmi munkás egy év alatt pontosan annyit keres, mint egy rendes munkás.¹³⁰

A segédszemélyek jövedelmének számítása során Matolcsy hibák sorát követte el:

– Elfelejtette, hogy a körülbelül 16 ezer segítő családtagnak nem is kell benne lennie a társadalombiztosítási statisztikában, mivel nekik nem volt biztosítási kötelezettségük. Így értelemszerűen a jövedelmük sem szerepelt a társadalombiztosítók kimutatásában. Vagyis őket Matolcsy végső soron éhes szájnak, azaz a segédszemélyek eltartottjainak számította, holott vagy kereső segédszemélyként, vagy az önállók eltartottjaiként lehet őket fel fogni.

– Rosszul tudta, hogy az 1930-as census szerint 200 ezer munkanélküli volt a vizsgált ágazatok segédszemélyei közt. Ez a nem mezőgazdasági munkanélküliek száma volt. A minket érdeklő ágazatokban csak 180 ezer munkanélkülit talált a népszámlálás. És ezek sem mind segédszemélyek voltak, hanem kö-

¹²⁸ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 24–25.; *Az 1930. évi népszámlálás*. III. rész. I. m. 4–22.

¹²⁹ 1927:XXI. tc. 1. §; 1928:XL. tc. 1. §.

¹³⁰ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 26–27.

zülük – ennyit lehet megállapítani a közölt adatokból – legalább ezer, legfeljebb 18 ezer fő tisztviselő volt.¹³¹

– Nem volt tisztában kora társadalombiztosításának rendszerével, és ezért tévesen gondolta, hogy aki a segédszemélyek közül a munkanélküliek kimutatásában és a társadalombiztosítók adataiban sem szerepel, ténylegesen feltétlenül alkalmi munkás vagy munkanélküli volt. Lehetett a társadalombiztosítónál be nem jelentett foglalkoztatott is (például házi cseléd). Ennél fontosabb, hogy helyet foglalhatott a társadalombiztosító tisztviselői választócsoportjában is.¹³² A művezetők, előmunkások, altisztek, kereskedelmi segédszemélyek és általában az évi vagy havi fizetéssel alkalmazott segédszemélyek ugyanis mind segédszemélyek voltak a népszámlálások terminológiája szerint, de a tisztviselőkkel sorolták őket egy csoportba a társadalombiztosítás szempontjából,¹³³ és szétválasztani sem lehet az adatközlésben a jövedelmüket a tisztviselőkéitől. A Matolcsy által megfigyelt bértömeg csupán a munkás választócsoport munkajövedelme. Vagyis a szerzőnek valójában csak a segédszemélyek rosszabbul fizetett többségének munkabéréről voltak adatai, azokban a „munkásarisztokrácia” (közéjük értve ezúttal az altiszteket is) jobb anyagi viszonyai nem tükröződnek, és nincs is mód arra, hogy az összes biztosított segédszemély munkajövedelméről tájékozódhassunk.

– Munkásokra vonatkozó béradata még a „munkásarisztokrácia” nélküli segédszemélyek viszonyairól sem árulkodik, mert – azzal szemben, amit a szerző hitt – a számai csak az ipari munkásokra, közülük is az Országos Társadalombiztosító Intézetnél biztosítottakra vonatkoznak, a különálló biztosítónál biztosított

¹³¹ A munkanélküliek száma egyes fontosabb foglalkozási ágak és a munkanélküliség időtartama szerint. *Statistikai Havi Közlemények*, 1931/7–9. 410.; HOLLÓS István: Munkapiac. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1938/4. 408.

¹³² A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 1929. évi 200. eln. számú rendelete, az Országos Társadalombiztosító Intézet önkormányzati szervei tagjainak választásánál irányadó egyes rendelkezésekről. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1929. 606–607.; 1927:XXI. tc. 3. és 180. §; 1928:XI. tc. 4. §; *Magyar statisztikai évkönyv*. 1930. KSH, Budapest, 1931. 36.

¹³³ Sőt, ha elérték egy bizonyos jövedelemhatárt, akkor nem is voltak kötelezettek a biztosításra.

dohányipari és közlekedési segédszemélyekre nem.¹³⁴ Honnan lehetne legalább az ő bérükről tájékozódni? Matolcsy munkahelye, a Magyar Gazdaságkutató Intézet (MGI) siet a segítségünkre, habár az intézet is csak apránként értette meg, mit jelentenek a gazdasági helyzetjelentéseikben a társadalombiztosítási adatok alapján közölt bértömegadatok. Végül a számok többszöri visszamenőleges átírása után 1938-tól már az összes biztosítóintézet adatait összesítette az MGI az egész munkás választócsoporthoz, nem csak az ipari munkásokra vonatkozóan. Innen tudjuk, hogy a bejelentett munkahellyel bíró, „munkásarisztokraták” nélküli iparban és közlekedésben foglalkoztatott munkásság évi munkajövedelme 1930–1931 átlagában 743,7 millió pengő volt, ami 37%-kal több, mint amit Matolcsy megad (544,2 millió pengő).¹³⁵

– A házi cselédekről azt állította, hogy 103,1 millió pengő összesen a munkajövedelmük,¹³⁶ ami 522,9 pengőt jelent egy főre a házi cseléd keresők és eltartottjaik körében. Hogy ezt honnan vette, számomra rejtély. Az első adatot erről az MGI egyik 1938. évi jelentése közölte, amely szerint 1930–1931-ben 43,8 millió pengő volt a házi cselédek jövedelme, ami fejenként évi 222,1 pengőt jelent.¹³⁷ Ebben az adatban azonban a cselédek természetben kapott juttatásai nem szerepelnek. Mindenesetre a Matolcsy által megadott érték irreálisan jómódúnak tünteti fel a házi cselédeket a többi foglalkozáscsoportéhoz képest. Az ugyanis annyit tenne, hogy a házi cselédek körülbelül a Matolcsy által számolt országos átlaggal megegyező jólétben élők voltak, és így sokkal gazdagabbak az összes fizikai munkát végző foglalkozáscsoportnál, még a 10–100 holdas birtokosoknál is.

¹³⁴ *Az Országos Társadalombiztosító Intézet jelentése az 1929. évi működéséről.* Kunossy Grafikai Műintézet, Budapest, 1930. 213.; *A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentése.* 29. Budapest, 1936. 111.; *Magyar statisztikai évkönyv.* 1930. I. m. 36. – Lásd még HEGEDŰS Márton: *A hazai kézművesipar jelentősége a nemzeti jövedelem szempontjából.* K. n., Budapest, 1931. 14–16.; HOLLÓS István: I. m. 410.

¹³⁵ *A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentése.* 37. Budapest, 1938. 126.

¹³⁶ MATOLCSY Máttyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás.* I. m. 27.

¹³⁷ *A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentése.* 37. Budapest, 1938. 126.

Ennek a foglalkozáscsoportnak Matolcsy szerint 154 750 háza vagy házrésze volt.¹³⁸ A népszámlálás igazából azt mutatja, hogy 147 309 főnek volt közülük háza vagy házrésze. Egy ház haszonértékét ezúttal is körülbelül 5 mázsa búzának, egy átlagos falusi ház állítólagos évi bérének feleltette meg annak ellenére, hogy a vizsgált segédszemélyek jobbára városban éltek.¹³⁹ A szerző szerint „kb. 150 000 kat. hold” földtulajdonuk volt.¹⁴⁰ Valójában a tulajdonukban lévő földterület 162 667 holdra becsülhető.¹⁴¹ A földbérletekre ezúttal sem fordított figyelmet.

Matolcsy az ebbe a foglalkozáscsoportba tartozó mintegy 1,9 millió kereső és eltartott évi fejenkénti jövedelmét úgy határozta meg 376,4 pengőben, hogy egyetlen jövedelemforrásukról sem sikerült tárgyszerű értesüléshez jutnia.

Kis jövedelmű önálló iparosok

Az átlag alatti jövedelmű önálló iparosok¹⁴² tárgyalása még a Matolcsy-tanulmány átlagához képest is rendkívül homályos. Ez aligha véletlen: az egész felmérésnek talán ez a legkínosabb fejezete.¹⁴³

Hogy mit csinált a szerző, az csak akkor derül ki, ha Matolcsynak a Varga Istvánnal készített nemzeti jövedelemszámítását is fellapozzuk. Ott egy teljességgel önkényes módszer-

¹³⁸ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 27.

¹³⁹ *Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész*. I. m. 116.

¹⁴⁰ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 27.

¹⁴¹ A házakra és földekre lásd *Az 1930. évi népszámlálás. IV. rész*. I. m. 184–187. Az adatokban a Matolcsy által kihagyott vándor-, nép- és házi iparosok. stb. házai és földjei is benne vannak.

¹⁴² MATOLCSY abban a hitben élt, hogy az önálló iparosok mind kisiparosok (*A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 28.; MATOLCSY Mátyás–VARGA István: *Magyarország nemzeti jövedelme*. I. m. 41–42). Ám erről szó sincs: a közép- és nagyiparosok is önálló iparosok. A mintegy 12 ezer vándor-, nép- és háziiparos önállót és eltartottaikat Matolcsy kifejejtette az önálló iparosok közül.

¹⁴³ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 28.

rel kiszámolta a fővárosi önálló iparosok átlagos jövedelmét. A törvényhatósági jogú városokban, továbbá a vármegyékben élő ipari önállókét viszont csak megmondta tisztán ráfogásos módszerrel.¹⁴⁴ De kik lehettek közülük a kisjövedelműek, és kik a jómódúak? Matolcsynak erre kellett volna választ adnia a jövedelemeloszlást vizsgáló tanulmányban. A számokból derül csak ki, milyen megoldást választott: az a mulatságos ötlete támadt, hogy a vármegyékben (azaz a községekben és a megyei városokban) összeírt önálló iparosok voltak a kisjövedelműek,¹⁴⁵ míg a székesfővárosban és a törvényhatósági jogú városokban élő önálló iparosok a jómódúak.¹⁴⁶ Vagyis a miskolci suszter ezek szerint gazdag ember, a diósgyőri gyáros szegény.

Matolcsy tehát úgy állapította meg a szerinte 470 ezer fős kisjövedelmű önálló iparos népesség évi jövedelmét 319,5 pengőben fejenként, hogy arról semmilyen tárgyilagos értesülése nem volt.

A maradék kis jövedelmű

A Matolcsy által utolsóként tárgyalt kisjövedelmű rétegbe a külön megnevezés nélküli napszámosok, foglalkozás nélküliek, ismeretlen foglalkozásúak és a véderő legénysége tartozik. Az ő jövedelmüket évi 250 pengőnek vette fejenként.¹⁴⁷ Hogy miért pont ennyinek? Semmivel sem tudta döntését alátámasztani.¹⁴⁸

¹⁴⁴ MATOLCSY Mátyás–VARGA István: *Magyarország nemzeti jövedelme*. I. m. 41–42. – Matolcsy és Varga úgy számolta a budapesti önálló iparosok jövedelmét, hogy LAKY Dezső művéből (*Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 1929. 344–351.) ismerte, hány szobás lakásban élnek és mennyi lakbért fizetnek a fővárosban, majd kitalált minden szobaszámhoz egy arányt a jövedelem és a lakbér között, és ebből visszafejtette a jövedelmek szintjét.

¹⁴⁵ Ezt NEUBAUER Gyula (*A magyar nemzeti jövedelem megoszlása*. I. m. 355.) fedezte fel.

¹⁴⁶ Ezzel önmagával is ellentmondásba került, mert nemcsak a vármegyei, hanem a törvényhatósági jogú városok ipari önállóinak is akkora jövedelmet talált ki, amely alapján a szerénysorúak közé kellett volna tartozniuk. MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 50.

¹⁴⁷ Uo. 28.

¹⁴⁸ Ezt kifogásolta már MAJOR Róbert: I. m. 47.

Ennek a 220 ezer főnek a jövedelmi helyzetéről sem volt Matolcsynak semmilyen tárgyszerű értesülése.

*

Összességében a nyolc kisjövedelmű foglalkozáscsoportból egyetlen olyan sem volt, amelynek akár csak egyetlen jövedelemforrását tárgyszerűen fel tudta volna mérni Matolcsy. A nyolcból két esetben nem is erőlködött semmilyen adaton alapuló állítást tenni, csak a hasára ütött (kisjövedelmű önálló iparosok, maradék kisjövedelmű). A többi esetében nem sikerült olyan adatokra szert tennie, amelyek tényleg arról szólnak, amiről ő ki szeretne volna faggatni azokat. Mindössze egy kategória volt – a messze legkisebb: a bányász és kohász segédszemélyeké –, ahol legalább a fő jövedelemforrásukról sikerülhetett volna érvényes információt találnia, de azt is elrontotta. Még a kisbirtokosok földjára-dékáról adhatott volna észszerű becslést, de az sem jött össze. Matolcsy ezenfelül még számos „ki nem kényszerített” hibát elkövetett. Melléfogásai általában inkább alulmérték – volt, hogy elég jelentősen – a kisjövedelmű réteg jólétét, de tévedett nagyot is a „javukra”.

Minden alapot nélkülöző totózás tehát az az állítás, hogy a népesség legszegényebb 81%-a a jövedelmeknek csak 44%-ával rendelkezett. Ennek a szerző baklövéseinél is fontosabb oka, hogy nem álltak rendelkezésre tömeges megfigyelésen nyugvó információk a jövedelmekről. *Ami Matolcsy ki akart számolni, azt nem lehetett kiszámolni. Ezért úgy járt el, ahogy a népi szociográfusok is: benyomásait, egyedi tapasztalatait és a benne élő sztereotípiákat életképekké alakította anélkül, hogy tudni lehetett volna, vajon tipikus-e, átlagos-e az a kép, amit leszűrt. A különbség csak az, hogy amíg a szociográfus a népről irodalmias életképeket gyártott, addig Matolcsy közgazdaságiasakat, amiket aztán pengősített.*

A polgári társadalom és a legnagyobb jövedelműek

Erről a fiktív alapról elrugaszkodva Matolcsy azt feltételezte, logikailag helyesen, hogy azok a pengők az összes egyéni jövedelemből, amelyek nem a szerénysorúak zsebébe kerültek, a jómódúak (a polgári társadalom és a legnagyobb jövedelműek) kasszájába folytak be. Csakhogy így mindenkit jómódúnak tekintett, akit nem sorolt be a nyolc szerénysorú foglalkozáskategória egyikébe. Mindez százezres tömeg esetében igen különös elgondolás.¹⁴⁹ Jómódúnak számolta Matolcsy a részes földműveseket, az összes önálló kereskedőt a falusi szatócsokkal együtt, az önálló tehenészeket, juhászokat, kertészeket, továbbá a szénégetőket, méhészeket, halászokat, aztán a gatyamadzagfonókat, szalmaszakajtó-kötőket, patkányirtókat, kofasegégeket, házalósegégeket, hordárokat, bérszolgákat, messenger boyokat, gátőröket, cigánykovácsokat, kegydíjas hivataloszolgákat, az összes egyéb foglalkozásút, köztük a lenctartókat, kóborcigányokat, egyéb csavargókat, házmestereket, takarítónőket, utcai cipőtisztítókat és kéjnéket stb.¹⁵⁰ Ezeknek az egzisztenciáknak tévesen a jómódúak közé sorolása az egyenlőtlenség mértékének alulbecslése irányába hat.

A következő lépésben Matolcsy leválasztotta a leggazdagabbakat a jómódúak csoportjáról úgy, hogy megkereste a jövedelemadó-statisztikában a 10 000 pengőnél nagyobb adóalappal bírókat,¹⁵¹ ami 1931-ben – az egy keresőre jutó eltartottak számának országos átlagával számítva – a népesség 0,42%-ára, 36 ezer főre állt, akikhez az összes bevallott jövedelem 10%-a, 464,3 millió pengő folyt be.¹⁵² Ebből – mint azt a szerző más kategóriáknál is megtette – le kellene vonni a magánadóssági kamatot, de ez végül

¹⁴⁹ Ezt észrevette már HEIN János: Magyarország nemzeti jövedelmének megosztása. *Közgazdasági Szemle*, 1940/10–11. 735–736.

¹⁵⁰ *Az 1930. évi népszámlálás. III. rész.* I. m. 1*–16*, 2–23.

¹⁵¹ Matolcsynak ezzel a módszerrel valójában korántsem a leggazdagabbakat sikerült azonosítania, mivel a jövedelemadót a háztartás minden kereső tagja után a háztartásfő fizette (A jövedelemadó és a vagyoadóra... I. m. 168–169.). Következésképp az, hogy valaki elérte-e a 10 000 pengős határt, egyáltalán nemcsak a jómódjától függött, hanem attól is erősen, mekkora volt a család.

¹⁵² *Adóstatistika II. füzet.* I. m. 129., 133.

elmaradt.¹⁵³ És tényleg nem is lett volna érdemes ezen kukacskodni, ha figyelembe vesszük, innentől fogva Matolcsy mennyire függetlenítette magát azoktól az adatoktól, amiket talált.¹⁵⁴ Az adócsalásra hivatkozva ugyanis a leggazdagabbak részesedését az összes egyéni jövedelemből taláalomra megszorozta kettővel,¹⁵⁵ és az is eszébe jutott, hogy az adóeltitkolás miatt a valóságban többeknek lehetett 10 000 pengőnél nagyobb jövedelmük, mint amit a statisztika kimutatott, úgyhogy a leggazdagabbak számát is megszorozta, mégpedig 1,44-dal. Vagyis Matolcsy költészetének leghíresebb eleme, amit a történészek olyan bájos borzongással szoktak idézni, tehát hogy a népesség 0,6%-ának a jövedelmek 20%-a jutott,¹⁵⁶ szintiszta kitalálás, amint azt Matolcsy Mátyás világosan közli az olvasóival.¹⁵⁷

Végül azokat a pengőket, amelyeket az összes egyéni jövedelemből sem a leggazdagabbaknak, sem a fizikai munkát végző foglalkozáscsoportoknak nem juttatott korábban Matolcsy, elnevezte a polgári társadalom, magyarán a középosztály jövedelmének. Mivel láttuk, hogy a szerző mind a felső, mind az alsó rétegek jövedelemszintjét önkényesen és hibásan állapította meg, értelemszerűen a polgári társadalom jövedelemszintje is merő béljőslés.¹⁵⁸

¹⁵³ NEUBAUER Gyula (A magyar nemzeti jövedelem megoszlása. I. m. 335., 359.) azért megbecsülte, hogy a szükséges levonásokkal a népesség 10 000 pengőnél nagyobb jövedelem után adózó 0,4%-ának jövedelme 9%-kal alacsonyabb, 464,3 millió helyett 422,3 millió pengő lett volna.

¹⁵⁴ Matolcsy eljárását karikírozza K. HAVAS Géza: I. m. 57.

¹⁵⁵ HEIN János (I. m. 740.) becslése szerint a 10 000 pengőnél nagyobb jövedelem után adózók körében az eltitkolt jövedelem nem a bevallott 100%-át, hanem csak 21,8%-át tette ki.

¹⁵⁶ HEIN János becslése szerint így a felső 0,4%-nak a jövedelmek 12,8%-a jutott. Uo.

¹⁵⁷ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 30–31.

¹⁵⁸ Uo. 31.

Nemzetközi összehasonlítás

Matolcsy jól tudta, hogy ennek az egyenlőtlen jövedelemeloszlási képnek a koholásával még semmit sem végzett. Hiszen a javak egyenlőtlen eloszlása úgyszólván természeti törvény, minden népességre jellemző. Az igazi kérdés az, egyenlőtlenebb volt-e az általa Magyarországnak kieszelt jövedelemeloszlás, mint a külföldön megfigyelhető.

Összehasonlításként Matolcsy német és amerikai adatokat használt.¹⁵⁹ Abban az amerikai kutatóintézeti hírlevélben, amelyet forrásként megad, nemhogy a német, de az amerikai adatsort sem találtam.¹⁶⁰ Önszorgalomból azért kinyomoztam mindkét számsor eredetét. A német adatok 1928-ból, tehát a világválság előtről valók.¹⁶¹ Az amerikai eset meglehetősen kínos: Matolcsy elmulasztotta megemlíteni, hogy az USA 1918-as, hitelességi szempontból egyébként szintén igen gyenge lábakon álló adatait mérte a magyar 1930–1931-esekhez.¹⁶²

Ám ha a német, amerikai és magyar adatok egyaránt valóságosak és egymással egykorúak lennének, akkor sem mutatnának semmi biztosat arról, hol volt nagyobb az egyenlőtlenség, mert a német és amerikai statisztika nem ugyanakkora hányadát sorolta a népességnek az alsó, középső és felső jövedelemkategóriájába, mint a magyar, így az adatok nem összevethetőek.¹⁶³

¹⁵⁹ Uo. 32–33.

¹⁶⁰ <https://www.nber.org/about-nber/history/historical-archives/nber-bulletins-1922-1940> (Letöltve: 2023. 11. 10.).

¹⁶¹ Statistisches Reichsamts (Hrsg.): *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Einundfünfzigster Jahrgang*. Reimar Hobbing, Berlin, 1932. 527.

¹⁶² MITCHELL, Wesley Clair–KING, Willford I.–MACAULAY, Frederick R.–KNAUTH, Oswald W.: *Income in the United States. Its Amount and Distribution, 1909–1919*. Volume I. *Summary*. Harcourt, Brace and Company, New York, 1921. 124–139.; MACAULAY, Frederick R.: The Construction of a Frequency Curve for All Income Recipients. In: MITCHELL, Wesley Clair (ed.): *Income in the United States. Its Amount and Distribution, 1909–1919*. Volume II. *Detailed Report*. National Bureau of Economic Research, New York, 1922. 424–425.; MERWIN, C. L., Jr.: American Studies of the Distribution of Wealth and Income by Size. In: *Studies in Income and Wealth. Volume Three*. National Bureau of Economic Research, New York, 1939. 37–38., 63.

¹⁶³ Erre az évrre lásd VARGA, Stefan: Die Einkommenverteilung in Ungarn. I. m. 10; Uó: Probleme des Nationaleinkommens. I. m. 8.; NAVRATIL Ákos:

Lehet-e esetleg jobb, azaz időben közelebb eső és a jövedelem szerint sorrendbe rendezett népességet Matolcsyéhoz hasonló méretű kategóriákba osztó külföldi összehasonlító adatsort találni? Németországnak az 1932-es, válságos évre vonatkozó jövedelemeloszlása is ismert. De abból is csak annyi derül ki, hogy a Matolcsy által elgondolt Magyarországon a felső 0,6%-nak a jövedelmekből nagyobb rész jutott, mint a leggazdagabb német 0,6%-nak, mivel a leggazdagabb német 0,9%-nak is kisebb volt a részesedése, mint idehaza a legjobb módú 0,6%-nak állítólag. Sokkal érdekesebb az 1929. évi amerikai jövedelemeloszlás. Ez ugyanis megmutatja, hogy – a szokásoktól eltérően – mennyire nem érdemes Matolcsy számsorában a példátlanul egyenlőtlen Horthy-kori magyar jövedelemeloszlás jelét felfedezni: Maurice Leven és társai majdnem pontosan ugyanolyannak számolták az USA jövedelemeloszlását, mint amilyennek azt Matolcsy elképzelte Magyarországon (2. táblázat).¹⁶⁴

Közgazdaságtan. II. kötet. Gergely R., Budapest, 1939. 626.; NEUBAUER Gyula: A magyar nemzeti jövedelem megoszlása. I. m. 349.; HEIN János: I. m. 740. – A Matolcsy által kapott végeredményt törekedett összehasonlíthatóvá átalakítani: SCHMIDT Ádám: I. m. 317–318.; RÉVÉSZ Tamás: A háztartási jövedelmek és az adóterhek rétegmegoszlása. *Statisztikai Szemle*, 2002/4. 387–388.

¹⁶⁴ Jelen állás szerint annyit tudni a Horthy-kori jövedelemeloszlásról nemzetközi összehasonlításban, hogyan alakult a jövedelemadó-statisztika szerinti legmagasabb jövedelmű 1% részesedése az összes jövedelemből néhány másik országhoz képest. Mavridis és Mosberger kutatása szerint a Horthy-korszakban a leggazdagabb 1% részesedése az összes jövedelemből Magyarországon jellemzően kisebb volt, mint Indiában. Ugyanakkora körülbelül, mint Franciaországban. És nagyobb, mint az észak-európai országokban és Németországban. MAVRIDIS, DIMITRIS–MOSBERGER, Pálma: *Income Inequality and Incentives. The Quasi-Natural Experiment of Hungary, 1914–2008. World Inequality Lab Working Papers*, 2017/17. 10., 38. <https://wid.world/document/mavridis-mosberger-2017> (Letöltve: 2023. 10. 15.).

2. táblázat. Jövedelemeloszlási számítások eredményei Magyarországon, az Egyesült Államokban és Németországban (1929–1932)¹⁶⁵

Magyarország, 1930–1931 (Matolcsy Mátyás szerint)			USA, 1929 (Maurice Leven et al. szerint)			Németország, 1932 (Statistisches Reichsamf szerint)		
Évi jövedelem/fő (pengő)	Népesség (%)	Összes jövedelem (%)	Évi jövedelem/fő (dollár)	Kereső népesség (%)	Összes jövedelem (%)	Évi jövedelem/fő (márka)	Kereső népesség (%)	Összes jövedelem (%)
–1000	81,19	44,05	–2000	80,77	43,33	–3000	91,31	67,70
1000–10 000	18,21	35,95	2000–20 000	18,72	37,12	3000–8000	7,80	22,74
10 000–	0,60	20,00	20 000–	0,51	19,55	8000–	0,89	9,56
Összesen	100,00	100,00	Összesen	100,00	100,00	Összesen	100,00	100,00

¹⁶⁵ A táblázat forrása: MATOLCSY MÁTYÁS: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 29–31., 49–50.; LEVEN, MAURICE-MOULTON, HAROLD G.-WARBURTON, CLARK: *America's Capacity to Consume*. The Brookings Institution, Washington, 1934. 206–207.; *Die Einkommenschichtung im Deutschen Reich. Wirtschaft und Statistik*, 1939/17–18. 660. – Leven és társai számításának kritikájára lásd MERWIN, C. L., Jr.: I. m. 64–67. A német számításnál lásd még Statistisches Reichsamf (Hrsg.): *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Sechsendfünfzigster Jahrgang*. Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik, Paul Schmidt, Berlin, 1937. 535. A megjelölt jövedelmi kategóriák a táblázat Magyarországra vonatkozó részében Matolcsy állításának, nem a valóságnak felelnek meg. Említtük már, hogy százezres tömegben kerültek fizikai munkát végzők a jómódúak táborába. A 99 holdas gazdálkodónak és eltartottjainak viszont bajosan maradt 1000 pengő alatt a fejenkénti jövedelme, Matolcsy mégis abba a kategóriába sorolta őket. A legfelsőbb jövedelemkategóriában is lenniük kell az előirtánál szegényebbeknek, ugyanis a 10 000 pengőnél több jövedelem után adót fizetők sorolta ide, márpedig a jövedelemadót a háztartásfő fizette, tehát a jövedelmén még osztoznia kellett az eltartottjaival. Lásd még NEUBAUER Gyula: *A magyar nemzeti jövedelem megoszlása*. I. m. 350–352.

Összegzés

Nagyok voltak-e tehát a jövedelmi egyenlőtlenségek a Horthy-korszak Magyarországon? Fogalmunk sincs, mert az egyetlen forrás, amelyből ezt kiolvasni vélték, azaz Matolcsy Mátyásnak a jövedelemeloszlásról szóló tanulmánya, légből kapott. Végeredménye fikciók bonyolult rendszerére épülő fikció. (Hogy ezek után hogyan derítsük ki, mekkora volt az egyenlőtlenség Magyarországon, arra lenne egy ötletem: az antropometrikus történetírás módszereivel, de erről majd máskor.)

Hogy Matolcsy számításának megalapozatlansága eddig nem derült ki, az kisebb mértékben Matolcsy Mátyás hibája. Egyrészt bénázni emberi dolog. Főleg hajlamos rá az ember, ha csetlés-botlása eredménye épp kapóra jön a politikai programjának igazolására. Másrészt Matolcsy nem vezette félre az olvasóit: vagy világosan elmondta, mit csinált, vagy nem lehetetlenítette el teljesen, hogy rájójjunk. Már az előszavában leszögezte, hogy számításai „inkább csak nagyságrendeket jeleznek”.¹⁶⁶ Igazából csak forrásai meg nem jelölése miatt haragudhatunk rá, ám ez akkoriban elég divatos volt.

Ezt a nyersanyagot a késő Kádár-kori társadalomtudomány kezdte el némi vonakodással a Horthy-kori „kivételesen egyenlőtlen”¹⁶⁷ jövedelemeloszlás bizonyítékaként használni. Aztán Matolcsy eredményei bekerültek a történeti szintézisekbe úgy, hogy a szerzők felütötték a művét, de nem figyeltek oda rá, csak kiírták a készpénznek vett adatokat a szöveg megemésztése nélkül. A még újabb munkák szerzői már olykor csak hivatkoztak Matolcsyra, de ki sem nyitották, hanem egymás beszámolóiból építkeztek. A történészek Matolcsyt, illetve egymást hajlítgatva, kiforgatva dagasztották a mendemondát.

Matolcsy munkáját azonban ne felejtjük el. A mű értékes történeti forrás, csak nem a két világháború közötti Magyarországról árul el valamit, hanem Matolcsy Mátyás érzésvilágáról. Arról ta-

¹⁶⁶ MATOLCSY Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. I. m. 7.

¹⁶⁷ ANDORKA Rudolf: *Társadalomstatisztika az 1930-as években*. I. m. 400.

núskodik, hogyan értette meg az őt körülvevő világot egy szélső-jobboldali elme.

Mit mond tehát el a Matolcsy-féle jövedelemeloszlás-kalkuláció a Horthy-korszakról? Semmit. Ettől a Horthy-kor valósága lehetett a brutális egyenlőtlenlégek társadalma, de akár egy szocialista falanszter is. Mit mond el a sztori rólunk, történészekről? Mindent.